

תוכנית לימודים להוראה השפה והאוריינות¹

בגן ובכיתות א-ב

כשירות תקשורתית

פרופ' עמליה בר־און, פרופ' רחל יפעת, ד"ר שרה זדונאיסקי־ארליך וד"ר לימור קולן

תחום הכשירות התקשורתית כולל שני היבטים: ידע לשוני וכישורי שיח.

ידע לשוני כולל היבטים שונים ברמת המילה – פונולוגיים, מילוניים ומורפולוגיים, ברמת המבע – תחביר וברמת צירופי מבעים – השיח (discourse).

כישורי שיח כוללים את היכולת להשתמש בשפה למטרות תקשורת בין־אישית באופן ההולם את הנסיבות ואת ההקשר החברתי־תרבותי. והם מתבצעים בשלושה תהליכים תקשורתיים: מנגנוני שיחה, דיאלוגיות בשיחה ושיח מורחב.

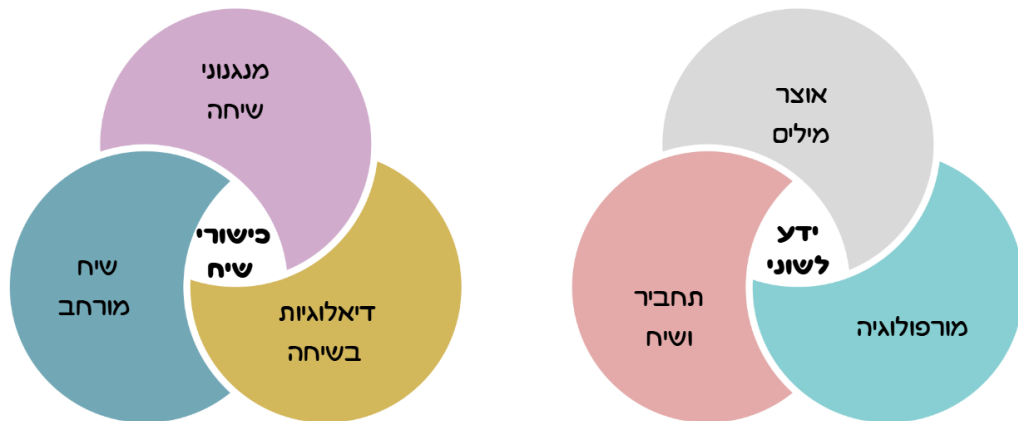
הכשירויות התקשורתיות מתפתחות לאורך השנים – הידע הלשוני הופך עשיר יותר ויכולות השיחה והשיח משתכללות ומשרתות את היכולת התקשורתית של דובר השפה. במקביל הן משרתות את התפתחותן של יכולות השפה הכתובה – רכישת הקריאה והכתיבה והבנה והפקה של טקסטים כתובים. הלמידה הבית ספרית מעלה את המודעות למאפיינים של השפה ולדפוסי השיח ואלה מהווים חלק בלתי נפרד מהמטען התרבותי שהילדים רוכשים.

בתרשים מוצגים רכיבי הידע הלשוני והתהליכים התקשורתיים. רכיבי הידע הלשוני קשורים זה בזה וכך גם התהליכים התקשורתיים, ובין הידע הלשוני וכישורי השיח מתקיימים יחסי גומלין: רכיבי הידע הלשוני משרתים את כישורי השיח, וככל שהשיח רחב יותר ומגוון והילדים מתנסים בו בהקשרים שונים ורבים כך הוא מעשיר את הידע הלשוני. כל אחד מהרכיבים הללו מתואר בהרחבה בתוכנית הלימודים.

¹ משרד החינוך (2025). תוכנית הלימודים להוראת השפה והאוריינות ברצף שבין הגן לכיתות א-ב. המזכירות הפדגוגית, אגף שפות, הפיקוח על הוראת העברית ביסודי.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

עקרונות להוראת הכשירות התקשורתית

רכישת הידע הלשוני והשתכללות כישורי השיח נעשות בהקשרים תוכניים ותרבותיים מגוונים דבורים וכתובים.

רכישת הידע הלשוני כוללת העשרה של הידע, פיתוח יכולת החשיבה על הלשון (מודעות לשונית) והיכרות של מונחים שמתארים תהליכים בלשון (דוגמה: 'חריזה') ומבנים לשוניים (דוגמה: 'שורש') ללמד באופן מכוון ומפורש אך גם בהזדמנויות אקראיות.

ללמד באופן שיטתי ומכוון את המבנים הלשוניים, את דפוסי השיח ואת מערכת הכללים של השפה. לשאוף שלימוד המבנים הלשוניים ודפוסי השיח יהיה רלוונטי וקשור לצורך אותנטי של הלומדים, בהווה ובעתיד, בגן, בית הספר ומחוצה להם.

לקחת בחשבון את הידע הקיים ולהתבסס עליו.

ללמד תוך כיבוד ההבעה האישית והלשון הייחודית לכל דובר ותוך התייחסות למוסכמות השימוש בשפה בהקשר החברתי-תרבותי.

בלוחות הבאים מתוארים היעדים הנדרשים בתחומי הכשירות התקשורתית (הידע הלשוני וכישורי השיח), מגוון ההתנהגויות המעידות על השגתם, לצד הצעות לפעילויות המקדמות את השגתם.

הלוחות מחולקים לשלוש תקופות גיל ומביאים בחשבון את המאפיינים הייחודיים של הסביבה החינוכית ואת היכולות ההתפתחותיות של הלומדים – 'מאפייני הלומד':

[גן צעירים - גילאי 3-4](#)

[גן בוגרים - גילאי 5-6](#)

[כיתות א-ב](#)

כשירות תקשורתית

יעדים נדרשים והצעות לפעילויות המקדמות את השגתם

גן – צעירים (גילאי 3-4)

ידע לשוני
אוצר מילים
יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם רכישת אוצר מילים בסיסי הכולל שמות, פעלים ותארים מעולמות תוכן קרובים ומוכרים. <u>מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:</u> * משתמשים בשמות קונקרטיים ו"יום-יומיים" (לדוגמה, "כדור", "בובה"). * משתמשים בפעלים כלליים וספציפיים כדי לתאר פעולות קונקרטיות (לדוגמה, "מטפסת על סולם", "לועס מסטיק"). * משתמשים בתוארי שם ותוארי פועל (לדוגמה, "ארוך"; "דביק"; "מהר") ושימוש הולך ומתרחב במילים המתארות זמן, כמות, גודל, מקום. * משתמשים בפעלים ותארים מנטליים שכיחים ומוכרים (לדוגמה, "חושב"; "שואל"; "עייף"; "שמח"). * משתמשים במגוון של מילות תפקוד שכוללות מילות יחס (על, מתחת, מאחור), צייני זמן (אתמול, קודם) ומילות קישור (כי, ואז). פעילויות המקדמות את השגת היעדים <u>עקרונות דידקטיים לקידום רכישה של אוצר מילים:</u> 1. רכישה של אוצר מילים תעשה בהקשרים אותנטיים באופן אקראי ובאופן מפורש. 2. יש לחשוף את הילדים לאוצר מילים מגוון בהקשרים שונים. רכישת אוצר המילים תהיה מעוגנת בתוכן ובהקשר. כמו כן, חשוב ליצור הזדמנויות לחשיפה חוזרת לאוצר המילים שהילדים הכירו. 3. יש לספק לילדים חוויות והתנסויות וללוות אותן בשיח מורחב תוך שימוש במגוון שמות, פעלים מדויקים ותארים מגוונים לרבות אוצר מילים רגשי. 4. יש לספק לילדים סביבה עתירת ידע ולהעשיר את הידע שלהם בנושאים מגוונים מעבר ל"כאן ועכשיו". לעורר את סקרנותם האינטלקטואלית ולשוחח איתם על תופעות טבע, ארצות רחוקות, מאפייני בעלי חיים והתאמתם לסביבתם וכיו"ב ולבקש מהם לתאר ולהסביר תופעות. 5. יש להדגים לילדים שימוש בשפה עשירה ומגוונת בשיח האותנטי. 6. יש להרבות בקריאה של ספרים ושירים ולפתח שיח אורייני עם הילדים על אודות ההתרחשויות בסיפור והמצבים המנטליים של הדמויות. 7. אפשר לזמן שיח מפורש על מילים ומשמעותן ולהתלבט עם הילדים לגבי בחירה בין מילים בהקשרים מסוימים (לדוגמה, "מה עדיף לומר עולה על סולם או מטפסת על סולם?").

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

הצעות לפעילויות המקדמות רכישה של אוצר מילים:

- * "קופסת האוצרות": הכנת קופסה עם חפצים קטנים. כל ילד בתורו מוציא חפץ, מזהה אותו, מתאר אותו ומשתף במשפט קצר על שימושו. אפשר להניח בקופסת האוצרות גם תמונות.
 - * שירה ודקלום של שירים המזמנים חשיפה לאוצר מילים מגוון ולא שגרת.
 - * הקראה מרובה של ספרים עם ילדים וחשיפה לאוצר מילים מגוון דרך הספרים.
 - * קריאה של ספרים מאוירים באיורים ברורים והזמנה לשיח סביב האיורים המלווה בשיום הפריטים והפעולות ובשימוש במילות תואר מתאימות.
 - * משחקי מילים כגון "נחש מי" המבוסס על זיהוי חפצים לפי תיאורים.
 - * מיון והגדרות מילים – מדגישים את ההיבטים הסמנטיים של שמות העצם. בנוסף הפעילויות האלה מזמנות שימוש במשפטים מורכבים המסבירים את הבחירה (לדוגמה: *כולם באותה קבוצה כי לובשים את כולם; התפוח לא מתאים כי הוא לא בגד; תפוח הוא פרי הדר בצבע כתום שאוכלים בחורף*). הצעות לפעילויות:
1. מיון של פריטים לקטגוריות הן משימות מוכרות לגננת ולמורה, והן נקודת מוצא טובה למשימות יוצא דופן והגדרות.
 2. משימת יוצא דופן יכולה להיות חלק ממשחקי המיון. הדגשים במשימה הם לא רק מציאת הפריט השונה, אלא גם ההסבר המתלווה לבחירת הפריט יוצא דופן.
 3. משימת הגדרה יכולה להיעשות בדרכים שונות. לדוגמה: הפריטים מוצגים לפני הילדים, אחד הילדים חושב על פריט מסוים ומגדיר אותו. במקרה הזה אפשר להסתפק ברמזים מועטים, וכל רמז המאפשר את בחירת הפריט הוא מצוין. המשימה הופכת מאתגרת יותר כאשר הפריטים לא נמצאים לפני הילדים, והדובר צריך לקחת בחשבון את העובדה הזאת. מומלץ שהגננת תבנה עבור הילדים דגם שיסייע להם בהמשך המשימה. לדוגמה: *אני חושבת על משהו ששייך לקבוצת הפירות וקופים מאוד אוהבים לאכול אותו, הוא בצורת ירח ויש לו קליפה..*

שמות פעולה

- שמות פעולה הם שמות עצם מופשטים הנגזרים מפעלים. הם נרכשים בשנות בית הספר היסודי המאוחרות, אבל ניצני הרכישה הם כבר בגן ובשנות בית הספר המוקדמות. לדוגמה: שמות של חוגים מייצגים את הפעילות: בחוג ציור לומדים לצייר ובחוג ריקוד לרקוד.
- הצעות לפעילות המקדמות היכרות עם שמות פעולה:
1. אפשר להתחבר לפינות בגן, כמו פינת בישול (מבשלים) ופינת ציור (מציירים) או לדבר על חוגים (חוג בישול, חוג ציור) ולהוסיף פינות או חוגים כיד הדמיון הטובה. הגננת או המורה אומרת את שם הפינה (שם הפעולה) והילדים מנחשים מה עושים בה (הפועל). *מה עושים בפינת הלבשה? בפינת האכלה? בפינת חיבוק? בפינת נהיגה? בפינת הרכבה? ובפינת רכיבה?*
 2. קל יותר לזהות את הפעולה על פי שם הפעולה, ולכן מתחילים בכך שהגננת או המורה אומרת את שם הפינה או החוג. אפשר להמשיך ולבקש מהילדים שהם ימציאו את שמות החוגים או הפינות, כלומר, הם מציינים את שם הפעולה.
 3. כתיבה – בגן כל ילד יכול לכתוב את הפינה שהוא בחר ולצייר ציור תואם. בבית הספר אפשר לבנות שיר או משימת השלמה בדומה לפעילויות הקודמות.

תארים והפכים

הפעילות מדגישה את ההיבט הסמנטי של תארים רבים, הכולל שני קצוות של התואר, למשל גבוה – נמוך, מחוספס – חלק, נקי – מלוכלך ועמוק – רדוד. הפעילות המוצעת מרחיבה את רפרטואר התארים

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

בכלל, ואת השימוש בתארים ספציפיים ומדויקים בפרט, ומתרחבת לפעילות מטא-לשונית של התאמי מין שם-עצם-תואר בהקשר סדיר (צלחות רטובות) ולא סדיר (שולחנות רטובים).

הצעות לפעילויות:

1. אפשר לאסוף פריטים בגן או בכיתה, להתבונן על פריטים או להציג תמונות של חפצים. עבור כל פריט הגננת או מורה משיימת את הפריט ומוסיפה לו תואר (לדוגמה: *בית גבוה, שולחן מלוכלך, תמונה יפה, חלון פתוח, פאזל מפורק*). הילדים צריכים לחשוב על ההפך (לדוגמה: *בית נמוך, שולחן נקי*). בהמשך הילדים יכולים להציע את התארים בעצמם. לדוגמה: ילד חושב על פריט, ילד אחר מוסיף לו תכונה וילד נוסף (או כל ילדי הגן) אומרים את ההפך. אפשר לשחק את המשחק בהקשרים שונים, אפשר לחזור על אותם התארים בהקשר של שמות עצם שונים (*סולם גבוה*), ומוסיפים תארים חדשים (*הנדנדה תפוסה – הנדנדה פנויה*).
2. בהמשך למשחק המטא-לשוני יחיד-רבים של שמות העצם מרחיבים את המשחק להתאם של מין ומספר: לדוגמה: *שולחנות גבוהים, כסאות רטובים*.

תוארי תכונה

תוארי תכונה מתארים תכונות של האדם או בעל חיים, ורבים מהם הם תארים גזורים במשקל קטלן בצורת הזכר (שתקן) וקטלנית בצורת הנקבה (חייכנית). הפעילות מרחיבה את רפרטואר התארים, ובייחוד תוארי הערכה, ומחזקת את המודעות לקשרי שורש ולקשרי תבנית בין מילים.

הצעות לפעילויות:

1. מכינים שתי בובות או תמונות של בן ובת ואפשר לכנות אותן בשמות (לצורך ההדגמה – דן ורונית). מתחילים בהדגמה: *דן מאוד אוהב לשתוק נקרא לו שתקן ורונית מחייכת כל הזמן, נקרא לה... חייכנית*. ממשיכים במשחק ומעבירים את השרביט לילדים. כל ילד יכול לומר מה הוא אוהב לעשות, ונמצא לו שם בהתאם: *אוהב לשחק – שחקן, אוהב לרקוד – רקדן, אוהב לחבק – חבקן, אוהב לשיר – שירן?*
2. התארים יכולים להיות אמיתיים וכמובן גם מומצאים. ההמצאות היצירתיות הן למידה חשובה ומעולה ומוסיפות הומור למשימה.
3. אפשר לשחק את המשחק גם דרך תכונות של בעלי חיים (*כלבים נבחנים, חתולות זללניות...*)
4. בגן חובה אפשר לבקש מכל ילד לכתוב את התכונה שהוא בחר, או לבחור בעל חיים ולכתוב תכונה שלו ועוד; בכיתות א' ו-ב' המורה יכולה לכתוב את המשפט הפותח והילדים משלימים (או כותבים את הכול בעצמם), וכך אפשר ליצור שיר בחרוזים המאפשר גם כתיבה השומרת על כתיב אותיות השורש וגם קריאה המדגימה ומדגישה תבניות חוזרות ודומות של מילים (חייכן, זללן; מצחיקנית, מרעישנית....).

תארים תוצאתיים

תארים תוצאתיים מתארים תוצאה של פעולה. לדוגמה: *סחטנו את המיץ ועכשיו הוא סחוט; הרכבנו את הפאזל ועכשיו הוא מורכב; הרטבנו את החולצה ועכשיו היא רטובה*. הפעילות מזמנת מפגש עם לקסיקון מגוון, בונה את התשתית להמשך – ללמידה של פעלים בסביל, ומחזקת את ההבנה של קשרי שורש ותבנית בין מילים.

הצעות לפעילויות:

1. הפעילות יכולה להתחבר היטב לפעילות של הפעלים האינסטרומנטליים. לדוגמה: *מה עושים עם פאזל? מרכיבים? ואחרי שמרכיבים – הפאזל.... מורכב; מה עושים עם מסרק? מסרקים או מסתלקים, ואחרי שמסתלקים, השיער שלנו מסורק; מה עושים עם מברשת שיניים? מצחצחים שיניים, ואז השיניים שלנו מצוחצחות*.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

2. אפשר להדגיש גם את נושא התהליך: מה עשיתי בבוקר? צחצחתי שיניים עם מברשת שיניים ועכשיו השיניים שלי מצוחצחות, וגם – לבשתי את הבגדים ועכשיו אני לבוש. 3. בכיתות א' ו-ב' אפשר לבנות משפטים שבהם הילדים משלימים את המילה החסרה. המילה החסרה יכולה להיות הפועל: _____ את הקיר ועכשיו הוא צבוע, או התואר: הלבשנו את הבובה ועכשיו היא _____.
מורפולוגיה
יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם הבנה ושימוש בסיסי במערכת הנטייה המחויבת של שמות עצם (זכר / נקבה, יחיד/רבים), פעלים (צורות הפועל השונות), תארים (נקבה / זכר, יחיד / רבים) ומילות יחס (גוף, זכר / נקבה, יחיד / רבים). <u>מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:</u> * שולטים באופן מלא למדי במערכת הנטייה המחויבת, אבל עדיין טועים בהטיה של צורות יוצאות דופן, ובהתאמי מין ומספר. לדוגמה, יאמרו – "כל העיפרונים נפלו", או "כל החלונות פתוחות." * משתמשים באופן חלקי ומתפתח במגוון הבניינים הפעילים של הפועל, אבל עשויים לטעות בנטיית הפועל, לדוגמה, "אתמול כנסתי לים," או "הילדה מרחיצה את הבובה." * השגיאות היצירתיות מעידות על התהוות הידע המורפולוגי והבנת החוקיות של השפה. פעילויות המקדמות את השגת היעדים * משחקים המדגישים הבדלים בין יחיד לרבים (לדוגמה, הצגת תמונה של "ילד" ואז "ילדים"). * שימוש חוזר במשפטים פשוטים המתארים פעולות בהווה. * משחקי תפקידים בהם יש צורך להתאים את הפועל לנושא. * "אחד או הרבה": משחק מיון שבו הילדים מניחים חפץ אחד או כמה חפצים * בקופסאות מתאימות ומבטאים את ההבדל ("כדור אחד", "הרבה כדורים"). * "מי עושה מה?": משחק תמונות של דמויות שונות והפעולות שהן מבצעות, תוך התמקדות בהתאמת הפועל לדמות. * "היום והמחר": שיחה על מה שהילדים עושים עכשיו ומה שיעשו מחר, תוך שימוש בצורות זמן בסיסיות. * "דובי אומר": משחק הוראות שבו בובת דובי "אומרת" לילדים לבצע פעולות שונות בהווה. <u>יחיד רבים סדיר ולא סדיר: מטא-לשון</u> ריבוי של שמות עצם הוא מאוד לא סדיר. אנחנו לומדים שמות עצם בצורת הזכר מסתיימים ב-ים ובצורת הנקבה ב-ות. אבל, שמות רבים אינם ניטים באופן סדיר זה (לדוגמה: ביצים, חלונות, כסאות, שולחנות, סולמות) ולעתים הריבוי יוצר שינוי ממשי במילה (עפרונות, דובים). ילדי הגן כבר שולטים בריבוי שם העצם, אבל עדיין לא שולטים בצורות הלא סדירות. המטרה אינה ללמד איך לומר את המילים אלא לעורר את המודעות לחוסר הסדירות. <u>הצעות לפעילויות:</u> 1. אוספים פריטים או מתבוננים בפריטים בגן או בכיתה או מציגים תמונות. מתחילים בצורת היחיד וכולם משלימים את הריבוי (דוגמה: תפוח אחד הרבה....). מתחילים בפריטים שהריבוי שלהם הוא סדיר בזכר (תפוח, סכין, כפתור...), עוברים לפריטים שהריבוי שלהם הוא סדיר בנקבה (חולצה,

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

ילדה, תמונה, כפית...), ועוברים לפריטים שהריבוי שלהם אינו סדיר (מפתח, חלון, שולחן, כסא, ביצה, עיפרון, לב, אישה, איש ועוד).

2. מקשיבים לתשובות של הילדים ואפשר לנהל דיון: חלק מהילדים אומרים *חלונים* וחלק אומרים *חלונות*, זה מבלבל.... אם אומרים בלונים, אז למה לא חלונים? אפשר להיעזר בספר 'ככה זה בעברית' של דתיה בן דור, המדגיש את חוסר הסדירות בשפה. ככל שהילדים בוגרים יותר, אפשר להשתמש במונחים המפורשים – זכר ונקבה, לבחון את התכונות של שם העצם ולדבר על תופעת האי־סדירות.

פעלים אינסטרומנטליים

פעלים אינסטרומנטליים הם פעלים הקשורים למכשירים או חפצים (סולם – מטפסים; מברג – מבריגים). בעברית, פעלים רבים קשורים בקשרי שורש לחפץ שאותו הם מתארים, אך לא כולם. הפעילות מעודדת את השימוש בפעלים ספציפיים, מרחיבה את רפרטואר הפעלים, ומעוררת את המודעות לקשרי שורש בין מילים. הפעילות בנושא זה מוצגת בנפרד עבור גיל הגן וגיל בית הספר. בגיל בית הספר מוצעת דרך ללימוד של המונח 'שורש' באמצעות הפעלים האינסטרומנטליים. הפעילות המעודדת שימוש בפעלים הקשורים למכשירים או לחפצים מסוימים (לדוגמה: מברג – מבריגים; מזמרה – גוזמים) ומעוררת את המודעות לקשרי שורש בין מילים. בעברית, הרבה פעלים קשורים בקשרי שורש לחפץ שאותו הם מתארים, אך לא כולם.

הצעות לפעילויות:

1. מציגים את האובייקט: אפשר להציג את החפצים, להראות תמונות או 'להעלות מהראש' שמות של חפצים, לדוגמה: *בואו נחשוב על כלי בישול שנמצאים במטבח.....*
 2. חושבים: *מה עושים עם החפץ? מעלים את הפעולות השונות האפשריות. לדוגמה: מה עושים עם מחבת? מכינים חביתה, ואפשר גם לומר – מטגנים. ומה עושים עם מסחטה? מכינים מיץ תפוזים, ואיך עוד אפשר לומר? אחרי מספר חפצים כאלה, אפשר להקשיב ולבדוק: האם המילים הן עם צלילים דומים או לא? מטגנים במחבת, מבשלים בסיר, מסננים במסננת, מגרדים במגרדת וסוחטים במסחטה....*
 3. ממשיכים באופן דומה בהקשרים של חפצים שונים. אפשר לשחק במשחק שבו כל ילד בוחר אובייקט ומשיים את הפעולה שלו, או לפעול בתוך קטגוריות נוספות – כלי נגינה, מתקנים בחצר, כלי עבודה, כלי כתיבה ועוד. מחפשים תמיד את הפועל המתאים, ובודקים אם החפץ והפעולה הם בעלי צלילים דומים. אפשר גם להמציא מילים – *בפטיש מפטישים*, ואפשר כמובן, לקרוא את השירים המתאימים בספריה של דתיה בן דור.
 4. לאחר שנוצר 'הקוד' – 'מילים עם צלילים דומים', אפשר לחזור ולהשתמש בו בהקשרים השונים שבהם קושרים בין מילים על בסיס קשרי שורש (ראו את הפעילויות הבאות).
- שימו לב: בתוך הפעילות יכולות להופיע שגיאות יצירתיות, כמו 'מקדחים במקדחה'. מובן, שאלה מעידות על תהליכים מורפ־מילוניים שהילד עושה.

תחביר

יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם

התבטאות במשפטים ארוכים, אבל לרוב בעלי מבנה פשוט, להשגת מגוון מטרות תקשורתיות.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

* שימוש הולך ומתפתח במשפטים מחוברים שיש בהם כמה חלקים (פסוקיות) הקשורים ביניהם.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* מחברים את המשפטים בצורה "משורשרת" באמצעות קשרים מגוונים המציינים הוספה, זמן, סיבתיות ועוד (לדוגמה, "שיחקנו בחצר אבל פתאום ירד גשם אז נכנסנו לגן" או "אימרי חטף לי את הכדור אז אמרתי אותו ליעל").

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

- * עידוד הילדים להרחיב את תשובותיהם במילים בודדות למשפטים שלמים.
- * הדגמה (modeling) של משפטים תקינים על-ידי המבוגר.
- * שימוש במשחקי השלמת משפטים פשוטים.
- * "תמונה ומשפט": הצגת תמונות ועידוד הילדים להגיב במשפט שלם (לא רק במילה בודדת).
- * "בובות מדברות": משחק עם בובות אצבע או בובות יד המנהלות שיחה קצרה במשפטים פשוטים.
- * הוראת במרחב: פעילות של הוראות במרחב מעודדת את השימוש במילות יחס מרחביות, ובו בזמן מזמנת שימוש במבנים תחביריים מורכבים. הילדים הם שמנחים את חבריהם. בדומה למשחק 'חם קר', אבל כאן האתגר הוא בניית ההנחיות יותר מאשר מציאת החפץ. אפשר לשחק את המשחק בדרכים שונות. לדוגמה: הנחיות בשלבים: "לך לכיוון החלון, ועכשיו תסתכל לצד של הארונות, תפתח את הארון ותסתכל בתוך הקופסה". מומלץ שהגננת או המורה ידגו ויספקו את מודל ההנחיה כך שהילדים יוכלו להישען עליו. אפשר ליישם את הרעיון גם בהנחיות מורכבות יותר לדוגמה: בנייה של דגם מקוביות.
- * מדרשי תמונה וסיפורים לפי תמונות ברצף.

כישורי שיח

פעולות הדיבור (שיחה)

יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם

השתתפות פעילה ודיאלוגית בשיחה פשוטה, ספונטנית ויזומה עם משתתף אחד או יותר בנושאים קונקרטיים הקשורים ל"כאן ועכשיו" ובנושאים מעולמות תוכן דמיוניים.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

פעולות דיבור

- * מביעים עצמם להשגת מגוון מטרות תקשורתיות: לדוגמה: שואלים, מבקשים, מסרבים, מבטיחים, משיבים לשאלות ישירות.
- * מדברים על נושאים שונים תוך שימוש באינטונציה והבעת פנים התואמים את המבע.
- * פותחים ויזומים שיחה.

מנגנוני שיחה

- * מסיימים שיחה באמצעים בסיסיים כגון התרחקות מהמרחב הפיזי של השיחה.
- * נוטלים תור באמצעים ראשוניים (לדוגמה האמירה: "עכשיו אני") ומתזמנים את זמן לקיחת התור.
- * שומרים על קשב הדדי במהלך שיחה ברצף של מספר תורות בתמיכה של בין שיח מיומן.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* ממתנים לתור הדיבור המתנה קצרה ומאופקת ללא הפרעה לדובר.

דיאלוגיות בשיחה

- * לוקחים חלק פעיל בשיח עמיתים דיאלוגי, ומגלים מודעות לניהול שיחה (לדוגמה, ילד מנסה להחזיר את השיחה לנושא המקורי).
- * מפרשים סימנים עדינים שאנשים משדרים באמצעות שפת הגוף, הבעות הפנים, אינטונציה ורמזים מילוליים ולא מילוליים כדי להבין מסרים הנמסרים בשיחה.
- * מבינים כוונות ישירות במהלך השיחה (לדוגמה ...)
- * מתחשבים באופן חלקי במידת הידע של בן השיח.

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

הצעות לפעילויות המפתחות את כישורי השיחה:

יצירת הזדמנויות לשיחה חופשית בקבוצה קטנה על נושאים מגוונים ומעניינים. המטרה היא להרחיב את ההתנסויות של הילדים בלקיחת חלק פעיל בשיחה דיאלוגית ולשכלל את מנגנוני השיחה "הקשבה זה לדבר האחר, גילוי סקרנות ועניין בדברים הנאמרים, תרגול היכולת להשתלב בשיחה על-פי צורך ולשמור על תור הדיבור שלהם. הנושאים יכולים להיגזר מתוכנית הלימודים כמו גם משיחות שעולות באופן ספונטאני או מתוך השיח בין עמיתים.

* מעגל שיחת בוקר: כל ילד מספר משהו קצר על עצמו וחברו צריך לשאול שאלה פשוטה או להגיב בקצרה. במעגל שיחת בוקר ניתן לעודד לא רק את הסיפורים או חוויות אישיות אלא גם להיות ערניים לעידוד סוגות אחרות. למשל, איזו פינה חדשה אנחנו רוצים בגן (בעד ונגד הצעות שונות). דיון כזה מעודד שיח טיעוני. חשוב שהנושאים יהיו רלוונטיים לחיי הילדים.

* עידוד שיחה באמצעות שאלות פתוחות.

* דיונים על כללי השיחה בגן: בגיל זה כדאי לציין את הכללים באופן מפורש

* האזנה קשובה: התנסויות בהקשרים שונים להקשבה פעילה תוך גילוי עניין אמיתי בדברי הילדים. טיפוח הסקרנות והפליאה והבעתה בפעולת דיבור ושיחה.

* הבעת דעה: עידוד ילדים להביע את דעתם, להגיב לדברי חבריהם ולאפשר לדוברים אחרים לדבר. כאן האסטרטגיות דיאלוג של הגננת חשובות ביותר (כגון להדהד את אחד הדוברים, או לעורר דיון באופן מפורש).

* הזמנה לשיחה מונחית על-ידי הגננת כשהיא תומכת בזכויות השיח של הילדים: מקצה תורות דיבור, מפנה אותם להתייחס לדברים הנאמרים, מעודדת אותם להביע את עצמם ומחזירה את הילדים לנושא השיחה.

* "מסיבת תה": משחק תפקידים חברתי המעודד שיח של הלכות ונימוסים, בקשות והצעות.

* "משחק טלפון": התנסות בשיחת טלפון דמיונית בין הילדים (בזוגות) בנושאים שונים.

* ארוחת בוקר שיתופית: עידוד שיח ספונטני חברתי בזמן הארוחה הבעה עצמית וקשרי חירות. יש לנסות להאזין מה מעסיק את הילדים במשחקים החופשיים או בזמן ארוחה או כל פעילות סביב מלאכת יד (צביעה והדבקה) כדי לחשוב איך למנף את אותם הנושאים העולים מתוך השיח בין עמיתים, לשיחה במליאה או בקבוצות קטנות.

* משחקי שאלה ותשובה פשוטים.

* משחקי סיפור בשרשרת הדורשים הקשבה ותגובה רלוונטית.

* משחקי תפקידים המדמים סיטואציות חברתיות בגן ובקהילה. ניתן לחשוב על לחדש את הפינות בגן, למשל, מרפאת שיניים. זאת כי כל פינה בה מתרחש משחק דמיוני, גם מעוררת שימוש באוצר מילים הקשור לאותו עולם תוכן.

* התוכנית הפדגוגית "מעגל הקסם".

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

שיח מורחב

יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם

הפקה של שיח מורחב ראשוני בנושאים הקשורים ל"כאן ולעכשיו", נושאים הקשורים לעולמו של הילד ולעולמות תוכן דמיוניים. הפקת השיח המורחב כוללת רצף בסיסי של מבעים "משורשרים" בעלי מארג פנימי המותאם לסוגת השיח: סיפור, תיאור, הסבר.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

- * מספרים סיפור אישי אותנטי או דמיוני.
- * מתארים חוויה
- * מספקים הסבר

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

הצעות לפעילויות המפתחות שיח מורחב:

יצירת הזדמנויות מגוונות להתנסויות בשיח מורחב. כאן יש לשים לב מירבית לכך שהילדים עדיין בתהליך של התפתחות שפה וארגז הכלים הלשוניים שלהם לא תמיד נגיש. על כן, כאשר מעודדים שיח מורחב בגיל הזה כדאי לעבוד רק בשיחה בקבוצות קטנות או על מנת לאפשר לדובר שרוצה לטעון טענה או לספר סיפור, להחזיק תור ארוך יחסית כדי שאוכל להתארגן לעשות זאת. הזמנה של הילדים לספר סיפור אישי ועידוד הילדים להרחיב את המבעים באמצעות בקשות להבהרה, הדהוד המבעים והרחבתם.

* הזמנה של הילדים לשחזר פעילויות: הזמנה כזו גם מעודדת אותם לא רק לשחזר אלא להשתמש בלשון עבר. לעומת זאת, תכנון משותף. למשל, איזה שירים נשיר במסיבת חנוכה? או איזה סיפורים נרצה להציג בהמחזה ואיך נכין את התפאורה? זה שח שמעודד לשון עתיד. יש לשים לב

שלילדים בגיל זה קל יותר לשחזר אירוע משותף שכולם חוו מאשר לתכנן אירוע עתידי. וכל שכן, באירוע העתידי, יש לצפות ליותר תמיכה שיחתית מצד הגננת.

* "מה עשיתי אתמול": ילדים מתנסים בתיאור קצר של פעילות או אירוע שהם חווה.

* שחזור של חלקים בסיפור שהוקרא. חשוב כאן שהגננת תוכל "להחזיק" את הסיפור עבור הילדים וככל שהסיפור הופך למוכר יותר, כך לאפשר את השיחזור הלשוני של הילדים בעצמם.

* שימוש בסיפורים לעידוד שיח בנושאים חברתיים התמקדות ברצונות ובתחושות של הדמויות. שיחזור מחודש של הסיפור. למשל, ניתן למצוא סיפורים קצרים וידידותיים עם מבנה צביר וליצור בעקבות הקריאה. אם ניקח לדוגמא, הזחל הרעה, אפשר להציע מאכלים שונים שהזחל מעדיף לאכול בכל יום ולהמציא סיפור בעקבות סיפור מקורי ידוע. בגיל זה, אם השחזור וחידוש הסיפור בעקבות ספור מסוים נעשה כאשר הסיפור המקורי הוא בעל מבנה צביר וחזרתי, יש לפצות לפחות תמיכה שיחתית מצד הגננת מאשר סיפור מורכב יותר או פחות מוכר. כלומר, התמיכה השיחתית תלויה בסוג הטקסט, מידת מורכבותו והיכרות של הילדים את הטקסט.

* הפקת סיפורים המבוססים על מדרשי תמונות וסידור תמונות ברצף.

* הבאת מקרים אשר מעוררים דיון או שיח מורחב מסוג הסבר (עדיף לבחור בנושאים העולים מתוך שיח בין עמיתים), למשל איך נחדש את פינות המשחק בחצר?

* סיור לימודי והתנסויות בניהול שיח מותאם להקשר ולנסיבות (לדוגמה: ביקור בספרייה ובמוזיאון).

כשירות תקשורתית

יעדים נדרשים והצעות לפעילויות המקדמות את השגתם

גן – בוגרים (גילאי 5-6)

ידע לשוני
אוצר מילים
יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם רכישת אוצר מילים רחב הכולל שמות, פעלים ותארים מעולמות תוכן מגוונים. <u>מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:</u> * משתמשים במגוון רחב של שמות בעלי רמת ספציפיות גבוהה יחסית * משתמשים בשמות עצם מופשטים שכיחים (מילים כגון: חוגים, התנהגות, הקשבה, חשיבה). * משתמשים בפעלים מדויקים מסוגים שונים כמו פעלים שמתארים עשייה (מרכיב פאזל), תנועה (רוכב על אופניים) או מצב סטטי (נח) * משתמשים בפעלים מנטליים לתיאור רגשות (מעליב, כועס) ומחשבות (מנחש, מבין). * משתמשים בתוארי שם ותוארי פועל מגוונים ומדויקים (לדוגמה, "מים שקופים וצלולים"). * מבינים ומפיקים צירופי מילים מסוג קולקציות (מזג-אוויר, לא בא לי, קבלת שבת), מבני סמיכות (שמיכת חורף) וביטויים נפוצים. * מבינים צורות ביטוי מטפוריות ראשוניות (ילד מתוק, תעשה לי טובה). פעילויות המקדמות את השגת היעדים <u>עקרונות דידקטיים לקידום רכישה של אוצר מילים:</u> 1. רכישה של אוצר מילים תעשה בהקשרים אותנטיים באופן אקראי ובאופן מפורש. 2. יש לחשוף את הילדים לאוצר מילים מגוון בהקשרים שונים. רכישת אוצר המילים תהייה מעוגנת בתוכן ובהקשר. כמו כן, חשוב ליצור הזדמנויות לחשיפה חוזרת לאוצר המילים שהילדים הכירו. 3. יש לספק לילדים חוויות והתנסויות וללוות אותן בשיח מורחב תוך שימוש במגוון שמות, פעלים מדויקים ותארים מגוונים לרבות אוצר מילים רגשי. 4. יש לספק לילדים סביבה עתירת ידע ולהעשיר את הידע שלהם בנושאים מגוונים מעבר ל"כאן ועכשיו". לעורר את סקרנותם האינטלקטואלית ולשוחח איתם על תופעות טבע, ארצות רחוקות, מאפייני בעלי חיים והתאמתם לסביבתם וכיו"ב ולבקש מהם לתאר ולהסביר תופעות. 5. יש להדגים לילדים שימוש בשפה עשירה ומגוונת בשיח האותנטי. 6. יש להרבות בקריאה של ספרים ושיחים ולפתח שיח אורייני עם הילדים אודות ההתרחשויות בסיפור והמצבים המנטליים של הדמויות. 7. אפשר לזמן שיח מפורש על מילים ומשמעותן ולהתלבט עם הילדים לגבי בחירה בין מילים בהקשרים מסוימים (לדוגמה, "מה עדיף לומר עולה על סולם או מטפסת על סולם?"). הצעות לפעילויות המקדמות רכישה של אוצר מילים:

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* <u>קריאה דיאלוגית של ספרי ילדים:</u> הקראה קולית המשלבת שיח מורחב במהלך הקריאה ובעקבות הקריאה. בשיח נזמין את הילדים להסביר, לתאר, לשחזר, לשער, לתת פרשנות, להביע דעה, לייחס מצביים מנטליים לדמויות (מחשבות, רגשות, כוונות).	
* <u>שירה ודקלום</u> של שירים המזמנים חשיפה לאוצר מילים מגוון ולא שגרת.	
* <u>דיונים</u> קבוצתיים על נושאים שונים.	
* <u>פעילויות חקר</u> בנושאים שונים (חוקרים חרקים, חלל, אומנים ועוד) והרחב ידע תוכן המלווה בשימוש באוצר מילים ומושגים מתאימים.	
* <u>משחקי מילים</u> כגון ניחושים ותיאורים.	
* <u>חשיפה לתכנים</u> מגוונים במדיה.	
* <u>"ספר מדבר":</u> יצירת ספרון אישי עם תמונות וציורים של והקלטת קולות הילדים מתארים אותם.	
* <u>"מילה ליום":</u> הצגת מילה חדשה מדי יום בהקשר של סיפור או נושא נלמד, והתנסות בשימוש בה לאורך היום.	
* <u>"תיאטרון צלליות":</u> הקרנת צלליות של חפצים או בעלי חיים, על הילדים לזהותם ולתאר אותם בכמה שיותר מילים.	
* <u>"קופסת הפתעות תחושתית":</u> חפצים מוסתרים בקופסה, הילדים מכניסים יד, ממששים ומתארים את מה שהם מרגישים לפני שמגלים.	
* <u>"סיפור בהמשכים":</u> יצירת סיפור קבוצתי שבו כל ילד מוסיף חלק ומשתמש במילים חדשות שנלמדו.	
* <u>מילון אישי:</u> יצירת מילון אישי מאויר של מילים וביטויים חדשים שהילדים הכירו בהקשרים שונים בשגרת היום בגן.	
* <u>מיון והגדרות מילים</u> – מדגישים את ההיבטים הסמנטיים של שמות העצם. בנוסף הפעילויות האלה מזמנות שימוש במשפטים מורכבים המסבירים את הבחירה (לדוגמה: <u>כולם באותה קבוצה כי לובשים את כולם; התפוח לא מתאים כי הוא לא בגד; תפוז הוא פרי הדר בצבע כתום שאוכלים בחורף</u>). <u>הצעות לפעילויות:</u>	
1. מיון של פריטים לקטגוריות הן משימות מוכרות לגננת והן נקודת מוצא טובה למשימות יוצא דופן והגדרות.	
2. משימת יוצא דופן יכולה להיות חלק ממשחקי המיון. הדגשים במשימה הם לא רק מציאת הפריט השונה, אלא גם ההסבר המתלווה לבחירת הפריט יוצא דופן.	
3. משימת הגדרה יכולה להיעשות בדרכים שונות. לדוגמה: הפריטים מוצגים לפני הילדים, אחד הילדים חושב על פריט מסוים ומגדיר אותו. במקרה הזה אפשר להסתפק ברמזים מועטים, וכל רמז המאפשר את בחירת הפריט הוא מצוין. המשימה הופכת מאתגרת יותר כאשר הפריטים לא נמצאים לפני הילדים, והדובר צריך לקחת בחשבון את העובדה הזאת. מומלץ שהגננת תבנה עבור הילדים דגם שיסייע להם בהמשך המשימה. לדוגמה: <u>אני חושבת על משהו ששייך לקבוצת הפירות וקופים מאוד אוהבים לאכול אותו, הוא בצורת ירח ויש לו קליפה..</u>	
<u>שמות פעולה</u>	
שמות פעולה הם שמות עצם מופשטים הנגזרים מפעלים. הם נרכשים בשנות בית הספר היסודי המאוחרות, אבל ניצני הרכישה הם כבר בגן ובשנות בית הספר המוקדמות. לדוגמה: שמות של חוגים מייצגים את הפעילות: בחוג ציור לומדים לצייר ובחוג ריקוד לרקוד.	
<u>הצעות לפעילות המקדמות היכרות עם שמות פעולה:</u>	

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

4. אפשר להתחבר לפינות בגן, כמו פינת בישול (מבשלים) ופינת ציור (מציירים) או לדבר על חוגים (חוג בישול, חוג ציור) ולהוסיף פינות או חוגים כיד הדמיון הטובה. הגננת או המורה אומרת את שם הפינה (שם הפעולה) והילדים מנחשים מה עושים בה (הפועל). *מה עושים בפינת הלבושה? בפינת האכלה? בפינת חיבוק? בפינת נהיגה? בפינת הרכבה? ובפינת רכיבה?*
5. קל יותר לזהות את הפעולה על פי שם הפעולה, ולכן מתחילים בכך שהגננת או המורה אומרת את שם הפינה או החוג. אפשר להמשיך ולבקש מהילדים שהם ימציאו את שמות החוגים או הפינות, כלומר, הם מציינים את שם הפעולה.
6. כתיבה – בגן כל ילד יכול לכתוב את הפינה שהוא בחר ולצייר ציור תואם.

תארים והפכים

הפעילות מדגישה את ההיבט הסמנטי של תארים רבים, הכולל שני קצוות של התואר, למשל גבוה – נמוך, מחוספס – חלק, נקי – מלוכלך ועמוק – רדוד. הפעילות המוצעת מרחיבה את רפרטואר התארים בכלל, ואת השימוש בתארים ספציפיים ומדויקים בפרט, ומתרחבת לפעילות מטא-לשונית של התאמי מין שם-עצם-תואר בהקשר סדיר (צלחות רטובות) ולא סדיר (שולחנות רטובים).

הצעות לפעילויות:

3. אפשר לאסוף פריטים בגן, להתבונן על פריטים או להציג תמונות של חפצים. עבור כל פריט הגננת או מורה משיימת את הפריט ומוסיפה לו תואר (לדוגמה: *בית גבוה, שולחן מלוכלך, תמונה יפה, חלון פתוח, פאזל מפורק*). הילדים צריכים לחשוב על ההפך (לדוגמה: *בית נמוך, שולחן נקי*). בהמשך הילדים יכולים להציע את התארים בעצמם. לדוגמה: ילד חושב על פריט, ילד אחר מוסיף לו תכונה וילד נוסף (או כל ילדי הגן) אומרים את ההפך. אפשר לשחק את המשחק בהקשרים שונים, אפשר לחזור על אותם התארים בהקשר של שמות עצם שונים (*סולם גבוה*), ומוסיפים תארים חדשים (*הנדנדה תפוסה – הנדנדה פנויה*).
4. בהמשך למשחק המטא-לשוני יחיד-רבים של שמות העצם מרחיבים את המשחק להתאם של מין ומספר: לדוגמה: *שולחנות גבוהים, כסאות רטובים*.

תוארי תכונה

תוארי תכונה מתארים תכונות של האדם או בעל חיים, ורבים מהם הם תארים גזורים במשקל קטלן בצורת הזכר (שתקן) וקטלנית בצורת הנקבה (חייכנית). הפעילות מרחיבה את רפרטואר התארים, ובייחוד תוארי הערכה, ומחזקת את המודעות לקשרי שורש ולקשרי תבנית בין מילים.

הצעות לפעילויות:

1. מכינים שתי בובות או תמונות של בן ובת ואפשר לכנות אותן בשמות (לצורך ההדגמה – דן ורונית). מתחילים בהדגמה: *דן מאוד אוהב לשחק נקרא לו שתקן ורונית מחייכת כל הזמן, נקרא לה... חייכנית*. ממשיכים במשחק ומעבירים את השרביט לילדים. כל ילד יכול לומר מה הוא אוהב לעשות, ונמציא לו שם בהתאם: *אוהב לשחק – שחקן, אוהב לרקוד – רקדן, אוהב לחבק – חבקן, אוהב לשיר – שירן?*
2. התארים יכולים להיות אמיתיים וכמובן גם מומצאים. ההמצאות היצירתיות הן למידה חשובה ומעולה ומוסיפות הומור למשימה.
3. אפשר לשחק את המשחק גם דרך תכונות של בעלי חיים (*כלבים נבחנים, חתולות זלזניות...*)
4. בגן חובה אפשר לבקש מכל ילד לכתוב את התכונה שהוא בחר, או לבחור בעל חיים ולכתוב תכונה שלו ועוד.

תארים תוצאתיים

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

תארים תוצאתיים מתארים תוצאה של פעולה. לדוגמה: סחטנו את המיץ ועכשיו הוא סחוט; הרכבנו את הפאזל ועכשיו הוא מורכב; הרטבנו את החולצה ועכשיו היא רטובה. הפעילות מזמנת מפגש עם לקסיקון מגוון, בונה את התשתית להמשך – ללמידה של פעלים בסביל, ומחזקת את ההבנה של קשרי שורש ותבנית בין מילים.

הצעות לפעילויות:

4. הפעילות יכולה להתחבר היטב לפעילות של הפעלים האינסטרומנטליים. לדוגמה: מה עושים עם פאזל? מרכיבים? ואחרי שמרכיבים – הפאזל... מורכב; מה עושים עם מסרק? מסרקים או מסתרקים, ואחרי שמסתרקים, השיער שלנו מסורק; מה עושים עם מברשת שיניים? מצחצחים שיניים, ואז השיניים שלנו מצוחצחות.
5. אפשר להדגיש גם את נושא התהליך: מה עשיתי בבוקר? צחצחתי שיניים עם מברשת שיניים ועכשיו השיניים שלי מצוחצחות, וגם – לבשתי את הבגדים ועכשיו אני לבוש.

מורפולוגיה

השגת שליטה טובה למדיי במערכת הנטייה המחויבת, התפתחות ההבנה על קשרי גזירה בין מילים והתפתחות המודעות הלשונית. הידע המתפתח משפיע על התרחבות אוצר המילים ועל המורכבות התחבירית ובשיח.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

נטייה

1. שולטים במערכת הנטייה של שם העצם, הפועל, התואר ומילות היחס, ומתמעטות השגיאות בהתאם מין.
2. משתמשים בנטיית צורות הזמן בפועל.
3. רוכשים את הידע של צורות הנטייה יוצאות הדופן (תינוקות, שולחנות), והשגיאות הולכות ומצטמצמות.
4. מתחילים לרכוש את הידע של צורות הנטייה הלא מחוייבת – צורת השייכות. מבינים את הצורות שפוגשים בספרים – "ביתו", "חברו", אך לא מפיקים את הצורות האלה.

גזירה

- * משתמשים באוצר מילים המבוסס על צורות גזירה של שמות, פעלים ותארים (לדוגמה, לקרוע-קרוע; גשם-גשום; מוותר – וותרן; מסננת - מסננים).
- * מפתחים מודעות ושמים לב לקשרים הצורניים בין מילים. (לדוגמה, הבחנה בקשר בין השם והפעולה הנגזרת מהשם: מקדחה-קודחים; והקשר בין השם לתואר: חבר-חברותי).
- * משתמשים בתארים מגוונים ובתוארי תוצאה שמהווים ראשיתו של השימוש בצורות הסביל ("מקושט"; "מקופל").
- * מבססים ידע מורפו-מילוני – ידע על הצורה הנכונה של המילה, ומצטמצמות השגיאות היצירתיות (לדוגמה, "הוא לא מיזהר ופירק לי את המגדל"; "המגדל שלי עכשיו פרוק").

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

- * משחקים המתמקדים בשינוי צורת המילה בהתאם לזמן, גוף ומספר.
- * עידוד יצירת מילים חדשות על בסיס מילים מוכרות.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* "תחנות זמן": יצירת שלט עם תמונות המייצגות "אתמול", "היום" ו"מחר" וסידור פעילויות השגרה לפי זמנים, תוך שימוש בצורות פועל מתאימות.	
* "מכונת השינויים": משחק שבו "מכניסים" מילה במספר יחיד ו"מוציאים" אותה ברבים או להיפך.	
* "מה אני עושה?": המחזת פעולות שונות כשהילדים צריכים לתאר מה המנחה עושה, מה הם עושים, ומה חבריהם עושים, תוך התמקדות בהתאמת גוף ופועל.	
* "דיבוב סרטונים קצרים": צפייה בסרטון ללא קול והמצאת דיאלוגים מתאימים תוך שימוש בנטיית פועל מתאימות.	
* פעילות בגינה הלימודית: תיעוד תהליך הטיפול בגינה תוך שימוש בפעלים מבניינים שונים ("שתלנו", "הצמיח", "הנביט").	
* הדגמה (modeling) של דיבור במשפטים מורכבים.	
* התנסויות בחיבור משפטים קצרים ובחיבור משפטים ארוכים. לדוגמה: לא ירד גשם. לא יצאנו לטיול. ירד גשם ולכן לא יצאנו לטיול. לא יצאנו לטיול כי ירד גשם. אם ירד גשם לא נצא לטיול.	
* משחקי השלמת משפטים עם מילות קישור מגוונות.	
* שיח חקרני על אודות מבנה של משפטים מתוך סיפורים. בחירה של משפטים ושיח אודות המשמעות והכוונה במשפט.	
* "השרשרת": משחק קבוצתי שבו כל ילד מוסיף מילה או שתיים למשפט הולך ומתארך.	
* ומה קרה אז?: סיפור תמונות ברצף והרחבתן למשפטים מחוברים עם מילות קישור.	
* "משפט מתגלגל": התחלת משפט בסיסי והוספת פרטים והרחבות בכל סבב (למשל: "הילדה הלכה" -> "הילדה הלכה לגן" -> "הילדה עם השמלה והרודה הלכה לגן" -> הילדה עם השמלה הוורודה הלכה לגן עם מטריה כי יורד גשם.	
* "קוביות סיפור": קוביות עם תמונות או מילים שהילדים מגלגלים ומחברים למשפטים מורכבים.	
* "מה היה קורה אילו?": משחק מחשבה המעודד יצירת משפטי תנאי ומסקנה (למשל: "מה היה קורה אילו ירד גשם של שוקולד?").	
<u>יחיד רבים סדיר ולא סדיר: מטא-לשון</u>	
ריבוי של שמות עצם הוא מאוד לא סדיר. אנחנו לומדים ששמות עצם בצורת הזכר מסתיימים ב-ים ובצורת הנקבה ב-ות. אבל, שמות רבים אינם ניטים באופן סדיר זה (לדוגמה: ביצים, חלונות, כסאות, שולחנות, סולמות) ולעתים הריבוי יוצר שינוי ממשי במילה (עפרונות, דובים). ילדי הגן כבר שולטים בריבוי שם העצם, אבל עדיין לא שולטים בצורות הלא סדירות. המטרה אינה ללמד איך לומר את המילים אלא לעורר את המודעות לחוסר הסדירות.	
<u>הצעות לפעילויות:</u>	
1. אוספים פריטים או מתבוננים בפריטים בגן או בכיתה או מציגים תמונות. מתחילים בצורת היחיד וכולם משלימים את הריבוי (דוגמה: תפוח אחד הרבה...). מתחילים בפריטים שהריבוי שלהם הוא סדיר בזכר (תפוח, סכין, כפתור...), עוברים לפריטים שהריבוי שלהם הוא סדיר בנקבה (חולצה, ילדה, תמונה, כפית...), ועוברים לפריטים שהריבוי שלהם אינו סדיר (מפתח, חלון, שולחן, כסא, ביצה, עיפרון, לב, אישה, איש ועוד).	
2. מקשיבים לתשובות של הילדים ואפשר לנהל דיון: חלק מהילדים אומרים חלונים וחלק אומרים חלונות, זה מבלבל.... אם אומרים בלונים, אז למה לא חלונים? אפשר להיעזר בספר 'ככה זה בעברית' של דתיה בן דור, המדגיש את חוסר הסדירות בשפה. ככל שהילדים בוגרים יותר, אפשר להשתמש במונחים המפורשים – זכר ונקבה, לבחון את התכונות של שם העצם ולדבר על תופעת האי-סדירות.	

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

פעלים אינסטרומנטליים

פעלים אינסטרומנטליים הם פעלים הקשורים למכשירים או חפצים (סולם – מטפסים; מברג – מברגים). בעברית, פעלים רבים קשורים בקשרי שורש לחפץ שאותו הם מתארים, אך לא כולם. הפעילות מעודדת את השימוש בפעלים ספציפיים, מרחיבה את רפרטואר הפעלים, ומעוררת את המודעות לקשרי שורש בין מילים. הפעילות בנושא זה מוצגת בנפרד עבור גיל הגן וגיל בית הספר.

הצעות לפעילויות:

1. מציגים את האובייקט: אפשר להציג את החפצים, להראות תמונות או 'להעלות מהראש' שמות של חפצים, לדוגמה: *בואו נחשוב על כלי בישול שנמצאים במטבח.....*
 2. חושבים: *מה עושים עם החפץ? מעלים את הפעולות השונות האפשריות. לדוגמה: מה עושים עם מחבת? מכינים חביתה, ואפשר גם לומר – מטגנים. ומה עושים עם מסחטה? מכינים מיץ תפוזים, ואין עוד אפשר לומר? אחרי מספר חפצים כאלה, אפשר להקשיב ולבדוק: האם המילים הן עם צלילים דומים או לא? מטגנים במחבת, מבשלים בסיר, מסננים במסננת, מגרדים במגרדת וסוחטים במסחטה....*
 3. ממשיכים באופן דומה בהקשרים של חפצים שונים. אפשר לשחק במשחק שבו כל ילד בוחר אובייקט ומשיים את הפעולה שלו, או לפעול בתוך קטגוריות נוספות – כלי נגינה, מתקנים בחצר, כלי עבודה, כלי כתיבה ועוד. מחפשים תמיד את הפועל המתאים, ובודקים אם החפץ והפעולה הם בעלי צלילים דומים. אפשר גם להמציא מילים – *בפטיש מפטשים*, ואפשר כמובן, לקרוא את השירים המתאימים בספריה של דתיה בן דור.
 4. לאחר שנוצר 'הקוד' – 'מילים עם צלילים דומים', אפשר לחזור ולהשתמש בו בהקשרים השונים שבהם קושרים בין מילים על בסיס קשרי שורש (ראו את הפעילויות הבאות).
- שימו לב: בתוך הפעילות יכולות להופיע שגיאות יצירתיות, כמו 'מקדחים במקדחה'. מובן, שאלה מעידות על תהליכים מורפולוגיים שהילד עושה.

תחביר ושיח

יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם

התבטאות ביחידות שיח ארוכות ומורחבות להשגת מגוון מטרות תקשורתיות.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

מתבטאים במשפטים מחוברים (לדוגמה: "הכלב קפץ ורץ מהר ותפס את החתול"), במשפטים כוללים (לדוגמה, "ביקשתי שיקנו לי רכבת חשמלית וטרקטור") ובמשפטים מורכבים (לדוגמה: "הפרח התייבש כי לא הישקו אותו").

* משתמשים במבנים תחביריים מגוונים כמו משפטי שאלה, שלילה, תנאי הכוללים הרחבות של חלקי המשפט בצורה מחוברת או מורכבת.

* שימוש הולך ומתרחב במילות תפקוד מגוונות (כגון מילות יחס, כינויי גוף ומילות קישור).

* מחברים משפטים בצורה "משורשרת" באמצעות קשרים שכיחים המציינים הוספה וזמן (אחר-כך, ואז), וקשרי חיבור ושיעבוד המציינים את הקשר בין חלקי המשפט (כגון קשרי זמן: אחרי ש...; קשרי תנאי: אם...אז; קשרי סיבה: בגלל ש...; קשרי תכלית: כדי ש...). (לדוגמה: "אני רוצה לשתות כי אני צמא"; "מה יקרה אם נשים את זה במים"?)

* משתמשים באופן חלקי במאזכרים (הוא, אותו וכדומה).

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* הדגמה (modeling) של דיבור במשפטים מורכבים.
* התנסויות בחיבור משפטים קצרים ובחיבור משפטים ארוכים. לדוגמה: לא ירד גשם. לא יצאנו לטיול. ירד גשם ולכן לא יצאנו לטיול. לא יצאנו לטיול כי ירד גשם. אם ירד גשם לא נצא לטיול.
* משחקי השלמת משפטים עם מילות קישור מגוונות.
* ניתוח מבנה של משפטים מתוך סיפורים. בחירה של משפטים ושיח אודות המשמעות והכוונה במשפט.
* "השרשרת": משחק קבוצתי שבו כל ילד מוסיף מילה או שתיים למשפט הולך ומתארך.
* "ומה קרה אז?": סיפור תמונות ברצף והרחבתן למשפטים מחוברים עם מילות קישור.
* "משפט מתגלגל": התחלת משפט בסיסי והוספת פרטים והרחבות בכל סבב (למשל: "הילדה הלכה" -> "הילדה הלכה לגן" -> "הילדה עם השמלה הורודה הלכה לגן" -> "הילדה עם השמלה הורודה הלכה לגן עם מטריה כי יורד גשם."
* "קוביות סיפור": קוביות עם תמונות או מילים שהילדים מגלגלים ומחברים למשפטים מורכבים.
* "מה היה קורה אילו?": משחק מחשבה המעודד יצירת משפטי תנאי ומסקנה (למשל: "מה היה קורה אילו ירד גשם של שוקולד?").
* הוראת במרחב: פעילות של הוראות במרחב מעודדת את השימוש במילות יחס מרחביות, ובו בזמן מזמנת שימוש במבנים תחביריים מורכבים. הילדים הם שמנחים את חבריהם. בדומה למשחק 'חם קר', אבל כאן האתגר הוא בניית ההנחיות יותר מאשר מציאת החפץ. אפשר לשחק את המשחק בדרכים שונות. לדוגמה: הנחיות בשלבים: "לך לכיוון החלון, ועכשיו תסתכל לצד של הארונות, תפתח את הארון ותסתכל בתוך הקופסה". מומלץ שהגננת או המורה ידגימו ויספקו את מודל ההנחיה כך שהילדים יוכלו להישען עליו. אפשר ליישם את הרעיון גם בהנחיות מורכבות יותר לדוגמה: בנייה של דגם מקוביות.
* מדרשי תמונה וסיפורים לפי תמונות ברצף.

כישורי שיח
פעולות הדיבור (שיחה)
יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם השתתפות פעילה ודיאלוגית בשיחה שכבר מתחילה לכלול היבטים רחבים יותר או "אוניברסליים", בין אם השיחה ספונטאנית או יזומה על ידי הגננת או אחד מהילדים. בעוד לילדים יש לעיתים נטייה לדבר על ה"כאן ועכשיו", יש לעודד שיח שאינו מהוקשר. כלומר שיח שאינו קשור ל"כאן ועכשיו" בנושאים מעולמות תוכן דמיוניים, לעודד גם שיח מידעי הסברי.
מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:
פעולות דיבור
* מביעים עצמם להשגת מגוון מטרות תקשורתיות: לדוגמה: שואלים, מבקשים, מסרבים, מנמיכים, משיבים לשאלות ישירות.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* עוסקים גם בפעולות דיבור יותר מפותחות ומתחילים לתת להן שם. למשל, האם מה שאני מבקשת בתור גננת זו בקשה או הנחיה? האם מה שילד אחד אמר לשני, זו הבטחה או הצהרה? כלומר, ניתן לעודד פעילות של מודעות לשונית ושיחתית.

מנגנוני שיחה

- * פותחים יוזמים שיחה.
- * מסיימים שיחה באמצעים יותר מורכבים, מרביתם לשוניים.
- * נוטלים תור על ידי כניסה לתוכן האמירה הקודמת. (לדוגמה האמירה: "לא נכון מה שהיא אמרת. אני חושב ש...") ומתזמנים את זמן לקיחת התור.
- * שומרים על קשב הדדי במהלך שיחה ברצף של מספר תורות בתמיכה של בין שיח מיומן.
- * ממתינים לתור הדיבור המתנה קצרה ומאופקת ללא הפרעה לדובר.

דיאלוגיות בשיחה

- * לוקחים חלק פעיל בשיח עמיתים דיאלוגי, ומגלים מודעות לניהול שיחה (לדוגמה, ילד מנסה להחזיר את השיחה לנושא המקורי).
- * מפרשים סימנים עדינים שאנשים משדרים באמצעות שפת הגוף, הבעות הפנים, אינטונציה ורמזים מילוליים ולא מילוליים כדי להבין מסרים הנמסרים בשיחה.
- * מבינים פעולות דיבור עקיפות (לדוגמה, להערה של הגננת "כמה פעמים אמרנו שלא צריך לשכוח לכתוב את השם הפרטי על כל עבודה, הילדים יבינו שעליהם לכתוב את השם הפרטי). מתחשבים באופן חלקי במידת הידע של בן השיח.

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

עקרונות ודגשים לקידום כישורי השיחה:

יצירת הזדמנויות לשיחה חופשית בקבוצה קטנה על נושאים מגוונים ומעניינים.
המטרה היא להרחיב את ההתנסויות של הילדים בלקיחת חלק פעיל בשיחה דיאלוגית ולשכלל את מנגנוני השיחה" הקשבה זה לדבר של האחר, גילוי סקרנות ועניין בדברים הנאמרים.
הנושאים יכולים להיגזר מתוכנית הלימודים כמו גם משיחות שעולות באופן ספונטני או מתוך השיח בין עמיתים.
יש לשים לב שכל שהילדים מתפתחים בגיל, ניתן לבחון האם הם יכולים בעצמם להתחיל לנהל את השיח. למשל, בקבוצה קטנה, בשיח בקבוצה קטנה.
יש להימנע משלוט על תורות הדיבור או להחליט מראש שכל אחד ידבר אחד אחר השני, אלא יש לעודד שכל אחד יוכל להגיב למה שקודמו אמר.

הצעות לפעילויות המפתחות את כישורי השיחה:

- * מעגל שיחת בוקר: בגיל זה יש לצפות שמעגלי שיח בוקר ישמשו כמרחב להתארגנות על מהלך היום בגן או עדכון אם ילד רוצה לספר משהו אישי. יש לקחת בחשבון שקשה לנהל דיאלוג אמיתי במליאה של 30 ילדים. לכן, המליאה יכולה לשמש למרחב משותף לכולם (למשל, קוראים במליאה סיפור או נותנים רקע לנושא לדון עליו) ואז מתפצלים לקבוצות קטנות על מנת לאפשר שיח יותר ערני ופעיל בין הילדים.
- * עידוד שיחה באמצעות שאלות פתוחות: בכל מצב של תקשורת, תמיד כדאי להציע שאלות פתוחות אשר מעוררות מחשבה ודיון.
- * דיונים על כללי השיחה בגן: בגיל זה כדאי לדון ברמה של מודעות. מה הם כללי השיח, התנהגות תקשורתית בגן ומדוע.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* <u>האזנה קשובה:</u> התנסויות בהקשרים שונים להקשבה פעילה תוך גילוי עניין אמיתי בדברי הילדים. טיפוח הסקרנות והפליאה והבעתה בפעולת דיבור ובישיחה. * <u>הבעת דעה:</u> עידוד ילדים להביע את דעתם, להגיב לדברי חבריהם ולאפשר לדוברים אחרים לדבר. אסטרטגיות דיאלוג של הגננת חשובות ואמורות להיות מותאמות לפעילות ולידע של הילדים. למשל, אם גננת משחזרת ניסוי שנעשה בגן במטרה לארגן פעילויות מדע של הגן בשמת תשפה, יש סיכוי שתעלה התמיכה השיחתית בשחזור כי מדובר בפעילות סביב מדע אשר מזמנת אצר מיעלים הקשור לתחום הדעת. למשל, "מה שיערנו שיקרה? שיערנו ש.." או איך ידענו שהניסוי הצליח". התמיכה כאן השיחתית תהיה "מסיבית" יותר תוך סיפוק של מודלינג אין משחזרים ניסוי מדעי. * <u>שיחה מונחית:</u> התנסויות בשיחה מונחית כשהגננת תומכת בזכויות השיח של הילדים. עם זאת, ככל שהילדים מתפתחים, כדאי להימנע מהקצאת תור בצורה מובנית כי לעיתים זה גורם לכך שהדובר פונה אל הגננת ולא אל חבריו (מתוך הנחה שיש מי שמנהל את השיח). * <u>תכנון משותף של פעילויות הגן:</u> שיתוף מלא של הילדים סביב אירועים שיגרתיים יותר או פחות בגן. למשל, איזה נושא נרצה לחקור ומדוע (בניסיון לשכנע אחד את השני). על אומנות? על מוסיקה? על חיות? או "פורים מתקרב ובא, איך נחגוג ונצליח לארגן תחפשות שונות ומגוונות בלי הוצאות כספיות גבוהות". סוג כזה של פעילויות מעודדות טיעוני, הסברים והצדקות. * <u>"משחק טלפון":</u> התנסות בשיחת טלפון דמיונית בין הילדים (בזוגות) בנושאים שונים. * <u>יריד הספר של הגן:</u> עידוד אגון יריד הספר. כל ילד יביא את הספר האהוב עליו, יספר על הספר עצמו ויסביר מדוע הוא הסיפור המועדף עליו. פעילות כזו תעודד את הילדים לשחזר, להצדיק ולמצוא מכנה משותף בין ספרים שונים שילדים מביאים לגן. * <u>ספר מתכונים מהבית של סבא או סבתא:</u> שחזור של מתכונים אהובים על המשפחות השונות. ניתן להזמין מישהו מבני המשפחה ואם זה מתאפשר להתנסות במתכון עצמו. בתום ההתנסות, אפשר לשחזר את תכון לכתיבה משותפת. זו הזדמנות, לא רק לשחזר אירועים, ולעשות שימוש באוצר מילים מתחום הדעת (לרדד, להשטיח, לגלגל, כלומר פעלים ספציפיים), כמו כן זו הזדמנות לעבוד על קידום אוריינות כתיבה. למשל, בכתיבת החומרים הנדרשים למתכון. בתום השנה יהיה ספר מתכונים מהמשפחות השונות בגן. זו הזדמנות גם לשוחח על הבדלים תרבותיים אשר משתקפים גם בהבדלים בטעם. * <u>הבעה עצמית וקשרי חברים:</u> הזמנה לשיח בהקשרים חברתיים אותנטיים. לצורך כך יש להיות קשובים לשיחות של הילדים וללמוד מה מעסיק אותם בזמן משחק חופשי או בזמן הארוחה או בפעילויות סביב מלאכת יד (כמו צביעה, גזירה וכדומה). נתעד את הנושאים ונביא אותם לשיחה מונחית במליאה או בקבוצות קטנות. * <u>משחקי סיפור בשרשרת</u> הדורשים הקשבה ותגובה רלוונטית. * התוכנית הפדגוגית "<u>מעגל הקסם</u>".	שיח מורחב
יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם הפקה של שיח מורחב ראשוני בנושאים מגוונים ולא רק הקשורים ל'כאן ולעכשיו', נושאים הקשורים לעולמו של הילד ולעולמות תוכן דמיוניים. 1. הפקת השיח המורחב כוללת רצף בסיסי של מבעים "משורשים" בעלי מארג פנימי המותאם לסוגת השיח: סיפור, תיאור, הסבר.	

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

2. יש לחשוף את הילדים ולתמוך בהיכרות עם סוגות ותת-סוגות של טקסטים. בשלב התפתחותי זה יש סוגות נפוצות יותר (כגון סיפור) בהשוואה לסוגות פחות מוכרות ונפוצות (למשל, שיח הסברי מידעי על איזהו תופעת טבע). יש להרחיב את מגוון הסוגות שהילדים נחשפים אליהם בהקשרים אותנטיים שונים (למשל לשון ההוראות במתכון ובמשחק; שיח מידעי הסברי בפעולות גינון וכדומה).

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

- * מספרים סיפור אישי אותנטי או דמיוני.
- * מתארים חוויה
- * מספקים הסבר
- * טוענים טענות מגוונות ומתחילים להתחשב בטענות נגד.
- * מספקים הסבר בלשון ההוראות.

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

מעבר לכל שהפעילויות המוצעות לעיל עוסקות בחלקן גם בפיתוח של השיח המורחב, להלן הצעות נוספות המקדמות שיח מורחב:

- * "הכה את המומחה": אפשר להזמין מדי פעם הורה שעוסק בפעילות או מקצוע אחר וללמוד עליו. זה דורש להתכונן לראיין אותו ולתכנן אילו שאלות יופנו אל ה"מומחה". פעילות זו, לא רק תעשיר את אוצר המילים של הילדים שיחשפו לתחומי דעת שונים ותפתח גם את הכישורים הפרגמטיים (להעמיד את עצמך במקום של בעל המקצוע), אלא שהשחזור של הריאיון יפתח את השיח המורחב. למשל, איך נסביר מה תפקידו של עורך דין, או מה תפקידו של נגר וכדומה.
- * "כתיבה בעקבות": כאן יש לאפשר לילדים לבחור בסוגה, למשל, סוגת הפנטזיה ו"לכתוב" בעקבות. פירוש הדבר לעודד שיח סיפורי שלא קשור רק לשחזור חוויה או אירוע אלא סיפור מעולם הפנטזיה. י שלציין שניתן לעשות זאת בקבוצה (למשל, קבוצת שעוסקת באנשים בלתי נראים, קבוצה שעוסקת באנשים שיכולים לשנות את צורתם, וכדומה). העיצוב של הסיפור הקבוצתי יעודד לא רק את שיחזור האירועים אלא גם ניהול משא ומתן בין הילדים על מנת להסכים על השתלשלות הסיפור.
- * "המשחקים האהובים עלינו בגן": פעילות כזו מאפשרת לעודד שיח בלשון ההוראות. כלומר הילדים יתארו למה יש משחקים מסוימים אשר אהובים עליהם ואיך משחקים בהם. ניתן להביא את המשחקים ולשחק איתם כמו גם לשחזר כאשר המשחק הוא לא ב"כאן ועכשיו" (אחרת הילדים נעזרים בו כדי לתאר את סדר ההוראות במשחק).
- * "כותבים או פונים לנמענים שונים": יש לנצל כל הזדמנות "להמציא" פעילויות דרכן ניתן לפנות לנמענים שונים. למשל לכתוב למנהלת בית הספר הצמוד או השכנתי כדי שיזמינו את ילדי הגן העולים לכיתה א, לבקר בו. או לפנות לוועד הגן כדי שיממן פעילות מסוימת, או לפנות לראש העיר כדי שיתרום מתקן חדש לגן. הפנייה ה"רישמית" לנמענים עתידיים שונים מעודדת מודעות פרגמטית והתנסות עם פנייה לא רק לגננת (השותפה הבכירה בשיחה) אלא לנמענים מרוחקים.
- * כתיבת שלטים בגן: התנסויות בניסוח של שלטים שונים בגן בהקשרים מגוונים ואותנטיים. פעילות זו מעודדת כתיבה של יחידת שיח קצרה (למשל "אסור לפרק את מה שנבנה") המהוקשרת למציאות של הגן. הפעילות כוללת שיחה ודין על מה יהיה כתוב בשלט ואין כותבים אותו. יש לתת תשומת לב לבחירת המילים ולסגנון הרטורי.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* סיור לימודי והתנסויות בניהול שיח מותאם להקשר ולנסיבות (לדוגמה: ביקור בספרייה ובמוזיאון).

כשירות תקשורתית

יעדים נדרשים והצעות לפעילויות המקדמות את השגתם

כיתות א-ב

אוצר מילים
יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם הרחבת אוצר המילים בדרכים שונות – מילים נדירות ומילים מופשטות מתחומי ידע שונים, מילים עם משמעויות ספציפיות ומדויקות, ומשמעויות חדשות למילים קיימות. <u>מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:</u> - מכירים מושגים חדשים מתחומי המקצוע השונים שנלמדים (חיבור, חיסור) ומעולמות תוכן שהולכים ומתרחבים (הר געש, כדור הארץ). - מבינים משמעויות מופשטות פחות שכיחות (אכזבה, התחשבות, שמועה) - מבינים מילים נדירות שפוגשים בטקסט הכתוב (המולה, מתרועע, עלטה). לרוב מבינים את המשמעות אך לא מפיקים את המילים האלה. - משתמשים במילים בעלות משמעויות דומות למילים קיימות אבל מביעות משמעות ספציפית יותר (משוחח, מנמנם, מאיר, מנתר, עגבנייה מעוכה, סלט קצוץ). - משתמשים בפעלים מנטליים לתיאור רגשות ומחשבות (מהסס, מתלבט, מאמין, מעדיף). - משתמשים בתארים ספציפיים ומדויקים שמתארים אובייקטים (שקית אטומה, שולחן מחוספס), בתארי תכונה שמתארים אנשים או בעלי חיים (זללן, שעיר, מאולף), ובתארי הערכה (סרט משעשע, שיעור משעמם) - משתמשים בצירופי מילים מסוג קולקציות ("לא בא בחשבון"), מבני סמיכות וביטויים (לדוגמה, הכרת הביטוי "ברור כשמש"). מבינים בהדרגה צורות ביטוי מטפוריות (גננת חמה, פרצוף חמוץ). פעילויות המקדמות את השגת היעדים <u>עקרונות דידקטיים לקידום רכישה של אוצר מילים:</u> - רכישה של אוצר מילים תעשה בהקשרים אותנטיים באופן אקראי ובאופן מפורש. - רכישת אוצר המילים תהייה מעוגנת בתוכן ובהקשר. יש לחשוף את הילדים לאוצר מילים מגוון בהקשרים טקסטואליים אחרים. כמו כן, חשוב ליצור הזדמנויות לחשיפה חוזרת לאוצר המילים שהילדים הכירו. - יש לספק לילדים הזדמנויות להתנסות בשיח מורחב תוך שימוש במגוון שמות, פעלים מדויקים ותארים מגוונים לרבות אוצר מילים רגשי. - יש לספק לילדים סביבה לימודית עתירת ידע בנושאים מגוונים הקרובים ורחוקים מעולמם. - יש לעורר את סקרנותם האינטלקטואלית ולפתח שיח מורחב בהקשרי התוכן השונים. לעודד את הילדים לתאר ולהסביר תופעות. - יש להדגים לילדים שימוש בשפה עשירה ומגוונת בשיח האותנטי.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

7. יש להרבות בקריאה של ספרים ושירים ולפתח שיח אורייני עם הילדים אודות ההתרחשויות בסיפור והמצבים המנטליים של הדמויות.

8. יש לאתר הזדמנויות להעמקה ולחקירה של מילים שנלמדו בהקשרי תוכן שונים. חקירת המילים תעשה תוך התייחסות למשמעותה, למבנה שלה (ידע פונולוגי ומורפולוגי) ולאופן כתיבתה (ידע אורתוגרפי ומורפואורתוגרפי).

הצעות לפעילויות המקדמות רכישה של אוצר מילים:

קריאה משותפת של טקסטים מסוגים שונים וניהול שיח דיאלוגי אודות התכנים והרעיונות.

הקראה מרובה של ספרי ילדים המלווה בשיח, בדיאלוג ובפרשנות.

איסוף מילים חדשות בהקשרים טקסטואליים ואחרים וחקירתן (ראו פרקטיקת "חקירת מילים" בתוכנית "קול קורא! לקידום שטף הקריאה").

משחקי מילים מתקדמים יותר (לדוגמה: משחקי אסוציאציות, אנלוגיות).

עידוד קריאה מרובה של ספרי ילדים, כתבי עת וירחונים לילדים וספרי עיון.

עידוד כתיבה: פעילויות המעודדות כתיבה למטרות שונות המצריכה שימוש באוצר מילים המתאים לתוכן, לסוגה ולסגנון השיח (סיפורים, מכתבים, כיתה רפלקטיבית, תיאור חוויה וכיו"ב).

פעילות חקר נושא: בחירת נושא (חלל, בעלי חיים, מדינות) ואיסוף מילות תוכן הקשורות אליו.

משחק "מילים במעגלים": הצגת מילה מרכזית (למשל "יום") וכל ילד מוסיף מילה הקשורה אליה במעגלים רחבים יותר (גלים, חוף, קונכייה...).

"דייג מילים": "דגים" מילים מבריקה (קופסה) ויוצרים צירופי מילים: מבני סמיכות וקולקציות (למשל: שולפים "ילדים" ו"גן" - יוצרים "גן ילדים"; "מעבר" ו"חצייה" יוצרים - "מעבר חצייה"; "שינה" ו"עמוקה" יוצרים - "שינה עמוקה").

מילוי מילים בטקסט חסר (קלוז) קצר. פעילות הדורשת בחירה של מילות תוכן מתאימות והתאם דקדוקי.

יצירת "מפות מילים": יצירת מפת מילה או מושג סביב מילים מרכזיות שנלמדו בהקשרים שונים. מפת המילה תכלול מספר קטגוריות ואפיונים: הגדרה, שימושים נפוצים ומגוונים במילה, מילה נרדפת, מילה מנוגדת, קולקציות ומשמעויות מטאפוריות.

דיונים מעמיקים על משמעויות מילים וביטויים בהקשרים שונים.

"תמונה שווה אלף מילים": ניתוח תמונות אומנות או תצלומים עשירים בפרטים והעשרת אוצר המילים לתיאורם.

הכרת ביטויים וניבים בהקשרים אותנטיים. יצירת מילון ניבויים וביטויים כיתתי.

מיון והגדרות מילים: משחקים כגון: מיון לקטגוריות (כלי רכב, בגדים), מציאת 'היוצא דופן' והגדרות – מדגישים את ההיבטים הסמנטיים של שמות העצם. בנוסף הפעילויות האלה מזמנות שימוש במשפטים מורכבים המסבירים את הבחירה (לדוגמה: כולם באותה קבוצה כי לובשים את כולם; התפוח לא מתאים כי הוא לא בגד; תפוז הוא פרי הדר בצבע כתום שאוכלים בחורף). הצעות לפעילויות:

1. מיון של פריטים לקטגוריות הן משימות מוכרות לגננת ולמורה, והן נקודת מוצא טובה למשימות יוצא דופן והגדרות.

2. משימת יוצא דופן יכולה להיות חלק ממשחקי המיון. הדגשים במשימה הם לא רק מציאת הפריט השונה, אלא גם ההסבר המתלווה לבחירת הפריט יוצא דופן.

3. משימת הגדרה יכולה להיעשות בדרכים שונות. לדוגמה: הפריטים מוצגים לפני הילדים, אחד הילדים חושב על פריט מסוים ומגדיר אותו. במקרה הזה אפשר להסתפק ברמזים מועטים, וכל רמז המאפשר את בחירת הפריט הוא מצוין. המשימה הופכת מאתגרת יותר כאשר הפריטים לא

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

נמצאים לפני הילדים, והדובר צריך לקחת בחשבון את העובדה הזאת. מומלץ שהגננת תבנה עבור הילדים דגם שיסייע להם בהמשך המשימה. לדוגמה: *אני חושבת על משהו ששייך לקבוצת הפירות וקופים מאוד אוהבים לאכול אותו*, הוא בצורת ירח ויש לו קליפה..

שמות פעולה

שמות פעולה הם שמות עצם מופשטים הנגזרים מפעלים. הם נרכשים בשנות בית הספר היסודי המאוחרות, אבל ניצני הרכישה הם כבר בגן ובשנות בית הספר המוקדמות. לדוגמה: שמות של חוגים מייצגים את הפעילות: בחוג ציור לומדים לצייר ובחוג ריקוד לרקוד.

הצעות לפעילות המקדמות היכרות עם שמות פעולה:

8. אפשר לדבר על חוגים (חוג בישול, חוג ציור) ולהוסיף פינות או חוגים כיד הדמיון הטובה. המורה אומרת את שם הפעולה והתלמידים מנחשים מה עושים בה (הפועל). *מה עושים בפינת הלבשה? בפינת האכלה? בפינת חיבוק? בפינת הרכבה? בחוג רכיבה?*
9. קל יותר לזהות את הפעולה על פי שם הפעולה, ולכן מתחילים בכך שהמורה אומרת את שם הפינה או החוג. אפשר להמשיך ולבקש מהתלמידים שהם ימציאו את שמות החוגים או הפינות, כלומר, הם מציינים את שם הפעולה.
10. כתיבה – בבית הספר אפשר לבנות שיר או משימת השלמה בדומה לפעילויות הקודמות.

תארים והפכים

הפעילות מדגישה את ההיבט הסמנטי של תארים רבים, הכולל שני קצוות של התואר, למשל גבוה – נמוך, מחוספס – חלק, נקי – מלוכלך ועמוק – רדוד. הפעילות המוצעת מרחיבה את רפרטואר התארים בכלל, ואת השימוש בתארים ספציפיים ומדויקים בפרט, ומתרחבת לפעילות מטא-לשונית של התאמי מין שם-עצם-תואר בהקשר סדיר (צלחות רטובות) ולא סדיר (שולחנות רטובים).

הצעות לפעילויות:

5. אפשר לאסוף פריטים בכיתה, להתבונן על פריטים או להציג תמונות של חפצים. עבור כל פריט המורה משיימת את הפריט ומוסיפה לו תואר (לדוגמה: *בית גבוה, שולחן מלוכלך, תמונה יפה, חלון פתוח, פאזל מפורק*). התלמידים צריכים לחשוב על ההפך (לדוגמה: *בית נמוך, שולחן נקי*). בהמשך התלמידים יכולים להציע את התארים בעצמם. לדוגמה: ילד חושב על פריט, ילד אחר מוסיף לו תכונה וילד נוסף (או כל ילדי הגן) אומרים את ההפך. אפשר לשחק את המשחק בהקשרים שונים, אפשר לחזור על אותם התארים בהקשר של שמות עצם שונים (*סולם גבוה*), ומוסיפים תארים חדשים (*הנדנדה תפוסה – הנדנדה פנויה*).
6. בהמשך למשחק המטא-לשוני יחיד-רבים של שמות העצם מרחיבים את המשחק להתאם של מין ומספר: לדוגמה: *שולחנות גבוהים, כסאות רטובים*.

תוארי תכונה

תוארי תכונה מתארים תכונות של האדם או בעל חיים, ורבים מהם הם תארים גזורים במשקל קטלן בצורת הזכר (שתקן) וקטלנית בצורת הנקבה (חייכנית). הפעילות מרחיבה את רפרטואר התארים, ובייחוד תוארי הערכה, ומחזקת את המודעות לקשרי שורש ולקשרי תבנית בין מילים.

הצעות לפעילויות:

מכינים שתי בובות של בן ובת ואפשר לכנות אותן בשמות (לצורך ההדגמה – דן ורונית). מתחילים בהדגמה: *דן מאוד אוהב לשתוק נקרא לו שתקן ורונית מחייכת כל הזמן, נקרא לה...* *חייכנית*. ממשיכים במשחק ומעבירים את השרביט לילדים. כל ילד יכול לומר מה הוא אוהב לעשות,

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

ונמציא לו שם בהתאם: **אוהב לשחק – שחקן, אוהב לרקוד – רקדן, אוהב לחבק – חבקן, אוהב לשיר – שירן?**

1. התארים יכולים להיות אמיתיים וכמובן גם מומצאים. ההמצאות היצירתיות הן למידה חשובה ומעולה ומוסיפות הומור למשימה.
2. אפשר לשחק את המשחק גם דרך תכונות של בעלי חיים (כלבים נבחנים, חתולות זלניות...)
3. בכיתות א' ו-ב' המורה יכולה לכתוב את המשפט הפותח והילדים משלימים (או כותבים את הכול בעצמם), וכך אפשר ליצור שיר בחרוזים המאפשר גם כתיבה השומרת על כתיב אותיות השורש וגם קריאה המדגימה ומדגישה תבניות חוזרות ודומות של מילים (חייכן, זללן; מצחיקנית, מרעישנית...).

תארים תוצאתיים

תארים תוצאתיים מתארים תוצאה של פעולה. לדוגמה: **סחטנו את המיץ ועכשיו הוא סחוט; הרכבנו את הפאזל ועכשיו הוא מורכב; הרטבנו את החולצה ועכשיו היא רטובה.** הפעילות מזמנת מפגש עם לקסיקון מגוון, בונה את התשתית להמשך – ללמידה של פעלים בסביל, ומחזקת את ההבנה של קשרי שורש ותבנית בין מילים.

הצעות לפעילויות:

6. הפעילות יכולה להתחבר היטב לפעילות של הפעלים האינסטרומנטליים. לדוגמה: **מה עושים עם פאזל? מרכיבים? ואחרי שמרכיבים – הפאזל... מורכב; מה עושים עם מסרק? מסרקים או מסתרקים, ואחרי שמסתרקים, השיער שלנו מסורק; מה עושים עם מברשת שיניים? מצחצחים שיניים, ואז השיניים שלנו מצוחצחות.**
7. אפשר להדגיש גם את נושא התהליך: **מה עשיתי בבוקר? צחצחתי שיניים עם מברשת שיניים ועכשיו השיניים שלי מצוחצחות, וגם – לבשתי את הבגדים ועכשיו אני לבוש.**
8. בכיתות א' ו-ב' אפשר לבנות משפטים שבהם הילדים משלימים את המילה החסרה. המילה החסרה יכולה להיות הפועל: _____ את הקיר ועכשיו הוא צבוע, או התואר: **הלבשנו את הבובה ועכשיו היא _____.**

מורפולוגיה

השגת שליטה במערכת הנטייה המחויבת;
מרחיבים את הידע על קשרי גזירה בין מילים ובאמצעותו מרחיבים את אוצר המילים והמודעות הלשונית הופכת מפורשת יותר.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

נטייה

5. שולטים במערכת הנטייה של שם העצם, הפועל, התואר ומילות היחס, ומתמעטות השגיאות בהתאם מין.
6. משתמשים בנטיית צורות הזמן בפועל.
7. רוכשים את הידע של צורות הנטייה יוצאות הדופן (תינוקות, שולחנות), והשגיאות הולכות ומצטמצמות.
8. מתחילים לרכוש את הידע של צורות הנטייה הלא מחוייבת – צורת השייכות. מבינים את הצורות שפוגשים בספרים – "ביתו", "חברו", אך לא מפיקים את הצורות האלה.

גזירה

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

- * מתבססים על קשרי שורש בין מילים להפקה של שמות, פעלים ותארים מדויקים וספציפיים ומפיקים בצורה נכונה את המילים (מתופפים בתוף, מעיפים עיפונים)
- * מפגינים מודעות מפורשת לקשרים בין מילים (מסבירים שהתנהגות תינוקית היא התנהגות של תינוק)
- * משתמשים באופן נכון בבנייני הפועל הפעילים (מרחיקה, מקרבת) ושולטים במעברים בין בניינים (הילדה רוכבת על הסוס, אבא מרכיב את הילדה)
- * משתמשים בתוארי תוצאה שמבוטאים בבנייני הסביל של הפועל ("גזור"; "שבור"; "מורכב"; "מוצף"; "מחובר"; "מקושט"; "מקופל"),
- * לומדים את המושג "שורש" וקושרים בין הידע המפורש לידע קודם שהתפתח מגיל צעיר.

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

עקרונות דידקטיים להרחבת הידע המורפולוגי:

הרחבת הידע הלשוני תעשה בהקשרים שונים השזורים בלמידה האוריינית בכיתה. העיסוק בידע המורפולוגי יכלול תהליכי התבוננות במילים בהקשרים אותנטיים ושימת לב למבנה המילה (צורני השורש והתבנית [משקלי השם ובנייני הפועל], צורני הבסיס והמוספיות) ולרכיביה הדקדוקיים.

הצעות לפעילויות המקדמות ידע מורפולוגי:

- פעילויות המדגישות קשר בין מילים על בסיס שורש ומשמעות כגון: משחקי מיון מילים לפי משפחות מילים.
- * התנסויות בהטיית מילים (פעילות שיכולה להיעשות בשיח או כחלק מהתנסויות בקריאה).
- * לימוד מבנה הסמיכות באמצעות משחקים ויצירת משפטים.
- * חקירה מורפולוגית: איתור מילים שהיכרות של מבנים מורפולוגיים סדירים ושכיחים במערכת הכתב העברי.
- * השלמת טקסט חסר ("קלוד"): הפעילות מבוססת על השלמת מילים בטקסט חסר בלמידת עמיתים, בחינת ההשלמות בהוראה מונחית בקבוצה קטנה (ראו תוכנית פדגוגית: "השלם החסר").
- * "תחנת מחקר": תחנות לימוד שבהן התלמידים חוקרים תהליכי יצירת מילים חדשות בעברית (הלחמה, גזירה, שאילה וכדומה).

יחיד רבים סדיר ולא סדיר: מטא־לשון

ריבוי של שמות עצם הוא מאוד לא סדיר. אנחנו לומדים שמות עצם בצורת הזכר מסתיימים ב-ים ובצורת הנקבה ב-ות. אבל, שמות רבים אינם ניטים באופן סדיר זה (לדוגמה: ביצים, חלונות, כסאות, שולחנות, סולמות) ולעתים הריבוי יוצר שינוי ממשי במילה (עפרונות, דובים). ילדי הגן כבר שולטים בריבוי שם העצם, אבל עדיין לא שולטים בצורות הלא סדירות. המטרה אינה ללמד איך לומר את המילים אלא לעורר את המודעות לחוסר הסדירות.

הצעות לפעילויות:

1. אוספים פריטים או מתבוננים בפריטים בכיתה או מציגים תמונות. מתחילים בצורת היחיד וכולם משלימים את הריבוי (דוגמה: תפוח אחד הרבה....). מתחילים בפריטים שהריבוי שלהם הוא סדיר בזכר (תפוח, סכין, כפתור...), עוברים לפריטים שהריבוי שלהם הוא סדיר בנקבה (חולצה, ילדה, תמונה, כפית...), ועוברים לפריטים שהריבוי שלהם אינו סדיר (מפתח, חלון, שולחן, כסא, ביצה, עיפרון, לב, אישה, איש ועוד).

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

2. מקשיבים לתשובות של התלמידים ואפשר לנהל דיון: חלק מהילדים אומרים *חלונים* וחלק אומרים *חלונות*, זה מבלבל.... אם אומרים בלונים, אז למה לא חלונים? אפשר להיעזר בספר 'ככה זה בעברית' של דתיה בן דור, המדגיש את חוסר הסדירות בשפה. ככל שהילדים בוגרים יותר, אפשר להשתמש במונחים המפורשים – זכר ונקבה, לבחון את התכונות של שם העצם ולדבר על תופעת האי-סדירות.

פעלים אינסטרומנטליים

פעלים אינסטרומנטליים הם פעלים הקשורים למכשירים או חפצים (סולם – מטפסים; מברג – מבריגים). בעברית, פעלים רבים קשורים בקשרי שורש לחפץ שאותו הם מתארים, אך לא כולם. הפעילות מעודדת את השימוש בפעלים ספציפיים, מרחיבה את רפרטואר הפעלים, ומעוררת את המודעות לקשרי שורש בין מילים. בגיל בית הספר מוצעת דרך ללימוד של המונח 'שורש' באמצעות הפעלים האינסטרומנטליים. הפעילות המעודדת שימוש בפעלים הקשורים למכשירים או לחפצים מסוימים (לדוגמה: מברג – מבריגים; מזמרה – גוזמים) ומעוררת את המודעות לקשרי שורש בין מילים. בעברית, הרבה פעלים קשורים בקשרי שורש לחפץ שאותו הם מתארים, אך לא כולם.

הצעות לפעילויות:

1. נקודת המוצא היא שהתלמידים מודעים לקשרי שורש בין מילים, אבל לא מכירים את המונח המפורש. מתחילים את הפעילות בהעלאה של הידע הקיים. באופן דומה לגיל הגן, מעלים שמות של חפצים ומשיימים את הפעולות שלהם. ממיינים את הזוגות לכאלה שיש להם צלילים דומים וכאלה שלא.
2. מתבוננים במיון ומזהים את האותיות הדומות בעמודה שבה הצלילים דומים – מגדירים את המושג שורש.
3. מרחיבים את הפעילות למשפחות נוספות, לדוגמה: בעלי מקצוע והפעילות שלהם (בנאי – בונה) או מקומות והפעילות שנעשית בהם (במסעדה סועדים). גם כאן אפשר לזהות זוגות המקיימים קשרי שורש ואחרים שאינם מקיימים קשרי שורש.
4. הספר *נומי ורוני והדוב יעקב*, מאיר שלו
5. משחק רביעיות (ארבעה פריטים מאותו השורש) ומשחק זיכרון (זוגות מאותו השורש): הילדים מכינים בעצמם ושמים לב שהכתיב של אותיות השורש נשמר.

תחביר ושיח

יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם

התבטאות במשפטים מחוברים ומורכבים להשגת מגוון מטרות תקשורתיות.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

- * מתבטאים במשפטים מחוברים (לדוגמה: "הכלב קפץ ורץ מהר ותפס את החתול"), במשפטים כוללים (לדוגמה, "ביקשתי שיקנו לי רכבת חשמלית וטרקטור") ובמשפטים מורכבים (לדוגמה, "הפרח התייבש כי לא הישקו אותו").
- * מביעים עצמם ביחידות שיח מורחבות בשיח הדבור ובאופן הולך ומתפתח גם בשיח הכתוב.
- * משתמשים במבנים תחביריים מגוונים כמו משפטי שאלה, שלילה, תנאי הכוללים הרחבות של חלקי המשפט בצורה מחוברת או מורכבת.
- * משתמשים במשפטים מחוברים ומורכבים מקושרים ולכידים.
- * משתמשים במילות תפקוד מגוונות (כגון: מילות יחס, כינויי גוף, מילות קישור).

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

- * מחברים משפטים בצורה "משורשרת" באמצעות קשרים שכיחים המציינים הוספה וזמן (אחר-כך, ואז), וקשרי חיבור ושיעבוד המציינים את הקשר בין חלקי המשפט (כגון קשרי זמן: אחרי ש...; קשרי תנאי: אם...אז; קשרי סיבה: בגלל ש...; קשרי תכלית: כדי ש...). (לדוגמה: ילד כותב "הלכתי לישון מוקדם כי הייתי עייף מאוד". מבין את המשפט "הילד ששיחק בכדור נפל.").
- * משתמשים במגוון מאזכרים באופן מדויק ויעיל (הוא, אותו וכדומה).

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

הצעות לפעילויות המקדמות את הידע התחבירי והשיח:

- * חקירת משפטים בהקשרים טקסטואליים כחלק מפעילות להעמקה ברעיונות ובהבנת הטקסט. שימת לב לאופן ארגון הרעיונות, להצגת הרצף והסיבתיות.
- * התנסויות בשיח אורייני מורחב.
- * עידוד כתיבה בהקשרים שונים למטרות שונות. פעילויות כתיבה המאתגרות את השימוש במבנים תחביריים מגוונים ובמילות קישור (כתיבת סיפור, הוראות משחק, ניסוי, שיחזור אירוע או חוויות).
- * משחקי הרכבת משפטים עם מילות קישור שונות.
- * השלמת טקסט חסר ("קלוז"). הפעילות מבוססת על השלמת מילים בטקסט חסר בלמידת עמיתים, בחינת ההשלמות בהוראה מונחית בקבוצה קטנה (ראו תוכנית פדגוגית: "[השלם החסר](#)").
- * פעילויות המתמקדות בהבנת תפקידי מילות התפקוד.
- * "שרשרת סיבה ותוצאה": פעילות שבה כל תלמיד כותב על רצועת נייר אירוע, והתלמיד הבא כותב תוצאה שמתחברת לאירוע בעזרת מילות קישור.
- * קריאת סיפורים וכתיבתם מחדש תוך הפעלת מניפולציה של הטיה. למשל: הטיית סיפור מלשון זכר לנקבה; מיחיד לרבים.
- * משחקי תפקידים מורכבים הדורשים התאמת סגנון השיח.
- * עידוד כתיבה: יצירת הזדמנויות מגוונות לכתיבה אותנטית, נרטיבית ורפלקטיבית.
- * הפקת סיפורים המבוססים על מדרשי תמונות וסיפור תמונות ברצף. קישור לפעילות.
- * קריאה תיאטרלית שיתופית: הבחנה בין דיבור ישיר ועקיף, זיהוי האמצעים הרטוריים המסמנים את הדיבור הישיר.
- * פעילות חקר בטבע: תיעוד ניסוי מדעי פשוט תוך שימוש במבנים תחביריים מורכבים לתיאור תהליכים ("כאשר שמנו... התרחש... מכיוון ש...").
- * משחק "עורכים צעירים": פעילות בחברותא לקריאה ביקורתית של טקסט משובש מבחינה תחבירית. הילדים צריכים לשפר ולתקן את השגיאות התחביריות.
- * יצירת "טקסט משודרג": עבודה בחברותא לשיפור טקסט פשוט באמצעות הוספת מילות קישור, מאזכרים ומבנים תחביריים מורכבים יותר. תהליך החשיבה המשותפת וההיוועצות מלווה בהעלאת הצעות וקבלת החלטות לקסיקליות.
- * "סרט אילם מדובר": צפייה בקטע מסרט אילם וכתיבת דיאלוגים עם מגוון מבנים תחביריים.
- * הוראת במרחב: פעילות של הוראות במרחב מעודדת את השימוש במילות יחס מרחביות, ובו בזמן מזמנת שימוש במבנים תחביריים מורכבים. הילדים הם שמנחים את חבריהם. בדומה למשחק 'חם קר', אבל כאן האתגר הוא בניית ההנחיות יותר מאשר מציאת החפץ. אפשר לשחק את המשחק בדרכים שונות. לדוגמה: הנחיות בשלבים: "לך לכיוון החלון, ועכשיו תסתכל לצד של הארונות, תפתח את הארון ותסתכל בתוך הקופסה". מומלץ שהגננת או המורה ידגימו

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

ויספקו את מודל ההנחיה כך שהילדים יוכלו להישען עליו. אפשר ליישם את הרעיון גם בהנחיות מורכבות יותר לדוגמה: בנייה של דגם מקוביות.
[מדרשי תמונה וסיפורים לפי תמונות ברצף.](#) *

כישורי שיח

פעולות הדיבור (שיחה)

יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם

היכולת לנהל דיאלוג סביב נושאים מגוונים ומרוחקים המאפיינים כבר את השיח הבית ספרי-אקדמי. היכולת לנהל דיאלוג מתפתחת, מתרחבת ומשתכללת הן בשל התפתחותן של הכישורים הקוגניטיביים, החברתיים והרגשיים של התלמידים, ובפרט בשל "ארגז הכלים הלשוני" שהולך ומתעשר.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

פעולות דיבור

- * מביעים פעולות דיבור להשגת מגוון מטרות תקשורתיות, אך פעולות הדיבור הולכות ונהיות "מדויקות", עקיפות ומורכבות יותר. למשל, ילדים יכולים להבין אמירה כגון "אני מאוכזבת על ההתנהגות של הכיתה בספרייה". אמירה זו מקפלת בתוכה "תלונה\אכזבה" ובקשה לשינוי התנהגות עתידית או ערעור על מה שהיה אמור להיות.
- * מכנים פעולות דיבור בשמם (הבטחה, התנצלות, בקשה) ואמורים להתחיל לדום איתם ולהבין מה משמעותן כלפי הנמען העתידי.

מנגנוני שיחה

- * שומרים על קשב הדדי במהלך שיחה ברצף של מספר תורות כאשר התמיכה של בן השיח הבכיר בשיחה יכולה להפחית או להיות מותאמת לנושא.
- * ממתנים לתור הדיבור המתנה קצרה ומאופקת ללא הפרעה לדובר.

דיאלוגיות בשיחה

- * לוקחים חלק פעיל בשיח עמיתים דיאלוגי, ומגלים מודעות לניהול שיחה (לדוגמה, ילד מנסה להחזיר את השיחה לנושא המקורי).
- * מפרשים סימנים עדינים שאנשים משדרים באמצעות שפת הגוף, הבעות הפנים, אינטונציה ורמזים מילוליים ולא מילוליים כדי להבין מסרים הנמסרים בשיחה.

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

עקרונות ודגשים לקידום כישורי השיחה:

יצירת הזדמנויות לשיחה חופשית בקבוצה קטנה על נושאים מגוונים ומעניינים. המטרה היא להרחיב את ההתנסויות של הילדים בלקיחת חלק פעיל בשיחה דיאלוגית ולשכלל את מנגנוני השיחה" הקשבה זה לדבר של האחר, גילוי סקרנות ועניין בדברים הנאמרים. הנושאים יכולים להיגזר מתוכנית הלימודים כמו גם משיחות שעולות באופן ספונטני או מתוך השיח בין עמיתים.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

יש לשים לב שככל שהילדים מתפתחים בגיל, ניתן לבחון האם הם יכולים בעצמם להתחיל לנהל את השיח. למשל, בקבוצה קטנה, בשיח בקבוצה קטנה.
יש להימנע משלוט על תורות הדיבור או להחליט מראש שכל אחד ידבר אחד אחר השני, אלא יש לעודד שכל אחד יוכל להגיב למה שקודמו אמר.
בשיחה מנוהלת בגן – חשוב שכן השיח הבכיר (מורה או גננת) תהיה מודעת למקומה הבכיר בשיחה ותדע להשהות את עצמה לעיתים כדי לאפשר דיאלוג אמיתי. כמו כן, חשוב שהמורה או גננת תהיה מודעת למגבלות השיח הדיאלוגי המנוהל. למשל, אם כל פעם שילד מדבר בתורו, הוא מקבל משוב עיקרי מהגננת או ממורה, אז נוצר מבנה של השתתפות בו הגננת או המורה היא זאת שנמצאת במרכז השיחה והיא מעריכה את תרומתם של הדוברים, זאת במקום שהדוברים יעריכו ויגיבו אחד לתוכן של השני.

הצעות לפעילויות המפתחות את כישורי השיחה:

- * מעגל שיחת בוקר סביב קריאה: בגיל זה יש לצפות שיהיה פער בין היכולת של הילדים לקרוא באופן עצמאי לבין הטקסטים אליהם הם נחשפים (בבית או בכל מדיה אחרת), לכן יש לעודד מעגלי שיח סביב נושאים שהתלמידים קראו או נחשפו אליהם (למשל סיפורי פנטזיה, סיפורים על חיים של ממצאים וכדומה). המטרה היא לעורר דיאלוג ולהרחיב ידע עולם. חשוב להרחיב את ההקשרים בהם יתנהל הדיאלוג ולא לצמצם אותו רק לטקסטים אותם קוראים התלמידים, בפרט אם הם בתליך רכישת יסודות הקריאה והכתיבה.
- * עידוד שיחה באמצעות שאלות פתוחות. בכל מצב של תקשורת, תמיד כדאי להציע שאלות פתוחות אשר מעוררות מחשבה ודיון.
- * עידוד התלמידים להביע את דעתם, להגיב לדברי חבריהם ולאפשר לדוברים אחרים לדבר. תגובות מגוונות מתעוררות כאשר מועלים נושאים לדיון בהם קיימים חילוקי דעות או דעות מנוגדות. למשל כאשר עולה צורך להסביר במצב של עמימות או אי־בהירות. מצב זה מעודד הסבר מורחב. באותה מידה, הצורך לטעון טענה ולבסס אותה מתעורר כאשר יש טענות בעד ונגד או עולה צורך לבחון טענות.
- * הזמנת התלמידים להנחות שיחה המתנהלת בקבוצה קטנה בכיתה: העברת ההנחיה לתלמידים תתאפשר לאחר דיון ודובר על השיח עצמה. אפשר לדבר על אפשרויות ניהול השיחה, למשל האם חשוב שהתלמידים יצביעו? או שהשיחה תזרום ללא הכוונה מתן הדיבור.
- * סיור גלריה של סוגיות: בפעילות זו מחלקים את הכיתה לקבוצות קטנות. כל קבוצה עוברת במספר תחנות. בכל תחנה יש שאלה פתוחה לדיון. אפשר לשלב בה חומרים ויזואליים, כגון צפייה בסרטון, תמונות וכדומה בליווי השאלה לדיון. אפשר לעסוק בכל התחנות על נושאים חברתיים (איך פותרים סוגיות חברתיות שונות), סביבתיים או על כל נושא לימודי שיבחר.
- * משחקי סיפור בשרשרת הדורשים הקשבה ותגובה רלוונטית.
- * התוכנית הפדגוגית "מעגל הקסם".
- * קריאה שיתופית של סיפור וניתוח דיאלוגים בסיפור או לחילופין, סיפור המסופר בגוף שלישי והמצאת הדיאלוג בין דמויות הסיפור. הבנת הכוונות, רגשות ומחשבות של הדמויות השונות. וניסוחם למסרים דבורים. כמו כן, ניתן לכתוב לדמויות בספר.
- * סדנת עיתונאים: כתיבת כתבות לעיתון הכיתתי תוך שימו שבמשלב לשוני שמתאים לסוגה, תוך התייחסות והסבר למשמעות של שימו שבמשלב כזה בכתבה עיתונאית.
- * משחק שני הכובעים: התנסויות בלקיחת תפקיד והחלפת תפקיד באותו אירוע. פעילות זו מעודדת שיח טיעוני/הסבר וכמו כן, מעודדת לקיחת המבט של זוויות שונות סביב אותה סוגיה. למשל, ילדים הרוצים לאמץ את הוריהם לאמץ כלב, או את מנהלת בית הספר להאריך את זמן ההפסקה

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

הפעילה וכדומה. פעילות זו מעודד גם לנתח סוגי שיחה שונים. למשל, השיח בבית, בהשוואה לשיח עם מנהלת בית הספר.

שיח מורחב

יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם

הפקה של שיח מורחב בנושאים מגוונים ומרוחקים. שכלול של הסוגות המוכרות (כגון, סיפור, הסבר) והתפתחות הדרגתית של סוגות המזוהות עם השיח הבית ספרי- מידעי (כגון, הסבר המבוסס על היגיון מסוים או טיעון).

1. הפקת השיח המורחב כוללת רצף בסיסי של מבעים "משורשרים" בעלי מארג פנימי המותאם לסוגת השיח: סיפור, תיאור, הסבר.
2. יש לחשוף את התלמידים ולתמוך בהיכרות עם סוגות ותת-סוגות של טקסטים – סיפור, שיח הסבר מידעי, שיח למטרות טיעון ושכנוע, שיח למטרות הנחיה והפעלה, שיח רפלקטיבי.
3. יש להרחיב ולשכלל את ההיכרות עם מגוון הסוגות ותת-הסוגות שהתלמידים נחשפים אליהם בשיח הדבור והכתוב.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

- * מספרים סיפור אישי אותנטי או דמיוני.
- * מתארים חוויה.
- * מספקים הסבר.
- * טוענים טענות מגוונות ומתחילים להתחשב בטענות נגד.
- * מספקים הסבר בלשון ההוראות.

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

מעבר לכל שהפעילויות המוצעות לעיל עוסקות בחלקן גם בפיתוח של השיח המורחב, להלן הצעות נוספות המקדמות שיח מורחב:

- * "הכה את המומחה": אפשר להזמין כל פעם הורה שעוסק בפעילות או במקצוע אחר וללמוד עליו. פעילות זו דורשת היערכות והכנה מוקדמת של התלמידים. אפשר להכין שאלות לשיחה עם ה"מומחה" או ללמוד על ראיון ולהכין את הריאיון. פעילות זו לא רק שתעשיר את יכולות השיח המורחב של התלמידים אלא גם תחשוף אותם לתחומי דעת שונים ותפתח את הכישורים הפרגמטיים בהקשרי התוכן השונים. בהמשך אפשר להמשיך ולעסוק בתחומי התחום שהתלמידים נחשפו אליהם ונמשיך לפתח את כישורי השיח המורחב. לדוגמה: לשחזר את השיחה אור ראיון, להסביר מה תפקידו של... למשל עורך דין, או מה תפקידו של נגר וכדומה.
- * "שיח וכתובה בעקבות": מטרתה של פעילו זו היא להראות גרסאות שונות של אותם הסיפורים. החשיפה לגרסאות שונות (למשל של אגדות עם) תעורר שיח על הטקסט, על לשון הטקסט, על הסגנון ועל המשלב.
- * שיטת חלוקה (Jigsaw): הילדים מתחלקים לקבוצות, כל קבוצה חוקרת חלק אחר מנושא משותף. לאחר מכן מתגבשות קבוצות "מומחים" ומשתפים את כל הכיתה במה שלמדו.
- * "בכאילו אנחנו...": בדומה לתיאטרון, יוצרים סיפור דמיוני שבו התלמידים והמחנכת נכנסים לתפקידים שונים הקשורים לאותו הסיפור. הרעיון הוא לדון בנושא ולפתח נקודות מבט שונות באמצעות ה"שחקנים" סביב אותה סוגיה אך מתוך זווית הראייה של מישהו אחר. למשל, "רוצים

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

לבנות ולהקים בית ספר חדש? אין הוא יראה? מנקודת מבט של המורים? של הילדים, של האדריכל וכדומה.

- * שיח גלריה: המורה יחד עם המורה לאמנות (למשל) בוחרות תמונות שונות של אמנות מופשטת ומבקשות מהקבוצה הקטנה של המבקרים להתייחס לצבע, צורה, תחושה שהתמונה מעוררת, ביקורת בכלל על היצירה. כל קבוצה תבחר את התמונה האהובה עליה ותנסה לשכנע את האחרות על טיב התמונה. פעילות זו תעורר שיח הסברי, דיון, נימוקים לכאן ולכאן ובכלל קביעת אמות מידה הקשורים לתחום הדעת (במקרה הזה אומנות). ניתן כמובן ליישם רעיון זה עם תחומי דעת שונים.
- * שיח וכתבייה סביב הסבר מדעי והסבר הומוריסטי בעקבות הספר למה? מאת לילה פראד: ספר זה שואל שאלות מדעיות (כגון למה לזברה יש פסים, למה הליווייתים משפריצים מים או למה לגמל יש דבש) כאשר תשובות מתחלקות לתשובות מדעיות (הפסים של הזברה כאמצעי לבלבל את הטורף) ולתשובות הומוריסטיות (הזברות הן סוסים שלבשו פיג'מות). פעילות זו תעורר דיון בקבוצות קטנות ותחדד את ההבדל בין הסבר מדעי לכל הסבר חלופי אחר.
- * כתיבת שלטי בית הספר: פעילות שיכולה להתאים לכיתה א' מכיוון שהיא כוללת כתיבה של יחידות שיח קצרות. הפעילות עוסקת בכתיבה של שלטים פונקציונליים ויהיו חלק מהאוריינות בסביבה החינוכית. הפעילות כוללת עיסוק בתוכן (מה נכתוב, לשם מה נכתוב) ועיסוק בלשון השלטים, במשל ובסגנון (איך נכתוב), למשל "חייך לשומר".
- * שיח וכתבייה של קומיקס: אפשר להפוך כל סיפור (תנכי, היסטורי, סיפור אישי) לסדרת קומיקס. זה יעורר דיון, שיח על מה ואיך לכתוב, כמו גם דיון על מערכות ייצוג שונות. איך מסמנים בקומיקס כעס, פליאה, צעקה וכדומה.
- * שיחה וכתבייה סביב הפקת אלפון בית ספרי: ילדי כיתה א'-ב' יפיקו חוברת מאורגנת על פי א-ב עם נושאים אשר מתארים מהו בית הספר. למשל, מ – מזכירות, ה – הפסקה פעילה, ח – חדר מורים וכך האלה. הנמען יהיו ילדי הגן אשר עולים לכיתה א', שנה לאחר מכן. מטר הפעילות היא גם עידוד של מודעות פונולוגית (איזה מושג באיזו אות) ועידוד של הסוגה: הגדרה והסבר. כמובן, ברגע שיש נמען אמיתי, ניתן לשוחח על איך להסביר על מנת להעריך את מצב הידע שלו ולהתאים כך את הטקסט.
- * סיור לימודי והתנסויות בניהול שיח מותאם להקשר ולנסיבות (לדוגמה: ביקור בספרייה ובמוזיאון). חשוב מאוד להיערך לקראת הביקור.
- * מדרשי תמונה וסיפורים על פי תמונות ברצף.